

dr Aleksander Olech
Julia Różańska

MIGRANCI W EUROPIE A ZAKAZ NOSZENIA
BUREK, HIJABÓW I NIQABÓW NA
PRZYKŁADZIE REPUBLIKI FRANCUSKIEJ

INSTYTUT
NOWEJ
EUROPY

dr Aleksander Olech

Julia Różańska

Migranci w Europie a zakaz noszenia burek, hijabów i niqabów na przykładzie Republiki Francuskiej

*Yes I am, I am also a Muslim, a Christian,
a Buddhist, and a Jew.*
— Mahatma Gandhi

*The extremists are afraid of books and pens, the
power of education frightens them. they are afraid of women.*
— Malala Yousafzai

*Religion is like a pair of shoes.... Find one that
fits for you, but don't make me wear your shoes.*
— George Carlin

*Terrorism is born of fundamentalism not of
religion.*
— Abhijit Naskar

Wstęp

Początek XXI wieku to okres nieustannych zmian zachodzących w wyniku niekontrolowanej migracji. Brak odpowiednich praw wraz z błędami popełnionymi przy tworzeniu systemów przyjmowania imigrantów spowodowały, że współcześnie państwa Europy Zachodniej ponoszą konsekwencje niepoprawnych działań. Antycypacja zdarzeń, które mają obecnie miejsce w Republice Francuskiej, była możliwa w kontekście prowadzonych działań wojskowych w Afryce i na Bliskim Wschodzie w drugiej połowie XX wieku. Francuskie oddziały rozpoczęły wojnę poza kontynentem kilkadziesiąt lat temu, a obecnie przedłużają ją w celach „stabilizacyjnych”, co wciąż silnie wiąże je z byłymi koloniami. Działania Francji w ramach jej międzynarodowych sojuszy, otwarta polityka migracyjna, stosunkowo łatwy dostęp do otrzymywania świadczeń socjalnych dla mieszkańców, chęć szybkiego rozwoju gospodarczego, niepoprawna współpraca z państwami Afryki Północnej, uchybienia w działalności służb bezpieczeństwa, niewłaściwa edukacja kulturowa, błędy w zagospodarowaniu nowoprzybyłych migrantów, czy też nieokreślone prawa dla wyznawców różnych religii, spowodowały, że jest ona współcześnie zamieszкана przez ludność różnych wiar i wyznań. Społeczność wewnątrz kraju nie potrafi ze sobą egzystować, mimo posiadania wspólnego obywatelstwa, mieszkania w tym samym mieście czy uczęszczania do jednej szkoły.

Zjawisko uchodźstwa istnieje od setek lat. Po każdej wojnie tworzyły się nowe grupy szukające domu, przemierzając kraje i kontynenty. Z uwagi na kryzysy migracyjne choćby w 2015 i 2021 roku, w tym napływ osób innego wyznania do Europy, warto zauważyć, jak prawnie jest regulowana kwestia noszenia *burek*, *hijabów* i *niqabów* na Starym Kontynencie. Po opuszczeniu przez Amerykanów Afganistanu Talibowie ogłosili, że *burki* nie będą obowiązkowe, *hijaby* – tak. W związku z tym pojawia się pytanie, jak będą ubierać się kobiety, które uciekną przed Talibami do Europy. Ponadto są tutaj również tysiące migrantów z innych państw. Czy dopasują się oni do ogólnego trendu w Europie, czy raczej będą wierni wzorcom, które wymagają zakrywania twarzy w ramach wyznawanej religii?

Europa Zachodnia jest współcześnie regionem, który zmaga się niestabilną sytuacją wewnątrz krajów oraz wojnami domowymi. Nieprzewidywalne działania rebeliantów w tych regionach zmuszają dziesiątki rodzin do przeprowadzki na inny kontynent. Jedyne co im pozostaje, to przysługujące niezbywalne prawa człowieka. Dzięki nim żyją i mogą przekazywać swoje wartości dzieciom. Religia, którą praktykują w państwach Europy Zachodniej stanowi dla nich ważną część życia, która nie znika po przeprowadzce do innego kraju. Istotą problematyki w egzystencji wyznawców różnych religii są zasady

i kompromisy między nimi. Tylko mądra, odpowiedzialna i uступliwa forma behawioryzmu, może zagwarantować poprawne funkcjonowanie społeczeństwa we Francji.

Zakazy występują w celach regulacyjnych i mają za zadanie określenie pewnych norm i wartości, które powinny wpłynąć w sposób pozytywny na funkcjonowanie podmiotów. Złamanie zakazu skutkuje w większości przypadków karą. Odnosząc się do ich źródeł, możemy je podzielić na: religijne (dana religia tak określa), moralne (moralność tak nakazuje) i praktyczne (praktykowane z jakichś względów). Zakazy powstają zazwyczaj w okresie, w którym istnieje potrzeba ujednoczenia zasad i utworzenia określonych warunków do życia. Ograniczenia pozwalają na stabilizację i regulację życia społecznego. Przyjęte na terenie Republiki Francuskiej Prawo zabraniające zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej (fr. *Loi interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public*) uchwalone zostało 11 października 2010 roku¹. Zakaz ten wywołał negatywną reakcję, w szczególności wśród wyznawców Islamu. Uwarunkowania kulturowe w poszczególnych regionach oraz tradycja utrzymywana na przestrzeni wieków, wymaga od muzułmańskich kobiet zakrywania poszczególnych części ciała: włosów, twarzy, oczu czy ramion. Zgodnie ze wspomnianą wyżej regulacją, Francja, nakładając ograniczenia na ten rodzaj stroju, stała się pierwszym krajem europejskim, który taki zakaz wprowadził.

Republika Francuska stanowi ewenement na skalę światową w kwestii utrzymania laickości wewnątrz kraju, przy jednoczesnym respektowaniu różnych religii. Gwarantem tejże świeckości jest sama Konstytucja². Należy jednak pamiętać, iż sytuacja społeczno-polityczna znacząco różni się od tej chociażby z 1905 roku, gdy przyjęto Ustawę o rozdziale Kościołów i państwa (fr. *Loi de séparation des Églises et de l'État*). Przyjęte rozwiązania, mechanizmy, czy akty prawne regulujące poszczególne elementy życia społecznego, mogą zwyczajnie nie znaleźć odzwierciedlenia w bieżącej rzeczywistości. Rosnąca migracja, zagrożenia terrorystyczne, a przy tym ścieranie się wyznawców różnych kultur, skutkuje brakiem miejsca na poszanowanie wartości.

Celem niniejszej pracy jest kompleksowa analiza sytuacji w Republice Francuskiej bezpośrednio po wprowadzeniu regulacji, jak również zbadanie obecnych okoliczności w warunkach ustawowego zakazu zakrywania twarzy w Europie. Istnieje ścisłe powiązanie między tradycją oraz religią osób przybywających do wybranego kraju, noszących *burki*, *hijaby* i *niqaby* jako element wyznawanych przez siebie idei, a zmieniającymi się nastrojami

¹ LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 *interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public*, JORF n°0237 du 12 octobre 2010 page 18344 texte n° 1, NOR: JUSX1011390L.

² Art. 1 Konstytucji Republiki Francuskiej z 1958 roku – „Francja jest Republiką niepodzielną, świecką, demokratyczną i socjalną. Zapewnia ona równość wobec prawa wszystkim obywatelom bez względu na pochodzenie, rasę lub religię. Respektuje wszystkie przekonania. Jej organizacja jest zdecentralizowana”.

względem imigrantów. Fakt, że różnorodność kulturowa i etniczna w Republice Francuskiej wciąż ewoluje, sprawia, że przesuwały się granice między społecznościami, co natomiast powoduje m.in. ścieranie się wyznawców oraz różnego rodzaju sytuacje konfliktowe. Jest to kwestia niezwykle istotna, szczególnie w kontekście dynamicznych zmian na świecie, pojawiania się nowych rodzajów zagrożeń oraz modyfikacji w polityce migracyjnej. Analiza poruszanego problemu jest ważna nie tylko ze względu na istotę poszanowania praw człowieka i obywatela, ale także nacisku na egalitaryzm i inkluzywność w państwie, przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa jego mieszkańcom.

Autorzy mają świadomość, jak delikatnym zagadnieniem są kwestie wyznania, a różnice kulturowe od wieków pozostają przedmiotem badań m.in. historyków, antropologów i socjologów. Jednocześnie kolejne rozważania nad zachodzącymi zmianami są kluczowe dla zrozumienia potrzeb zarówno mieszkańców kontynentu, jak i migrantów. Przedkładane twierdzenia naukowe wymagają dalszego sprawdzenia, ponieważ nie można ich uważać za ostatecznie zweryfikowane. Stanowią one przedmiot dalszych rozważań oraz podstawę do budowania dialogu między wyznawcami różnych religii i poglądów.

Migracje a różnice kulturowe

Bezprecedensowy poziom różnorodności religijno-kulturowej w niemal wszystkich państwach Europy Zachodniej, wynikający w dużej mierze z nasilonej migracji, powoduje ścieranie się kultur i religii. Założenia kościoła propagujące jednokulturowość kłócą się z działalnością instytucji pozarządowych, które proklamują wolność i swobodę we wszystkich aspektach życia. Narastające różnice powodują marginalizację poszczególnych religii i kultur. Jedną z głównych przyczyn niechęci do muzułmanów w Europie jest niecodzienny dla mieszkańców kontynentu ubiór: zakrycia ciała i głowy (*burki, niqaby*), które uważane są za przejaw ostentacji i znaczenia terytorium³. Kultura Francji od czasów republikańskich uważa odsłonięte ciało kobiety za przejaw emancypacji, w związku z tym *burka* jest utożsamiana z brakiem wolności⁴.

Noszenie *niqabu* lub *burki* nie może być podstawą do walki między wyznawcami różnych religii. Symbole są punktem spornym, a zwolennicy poszczególnych religii czują się dyskryminowani. Ograniczenia, które są tworzone przez państwa, powinny być pozbawione nacisków politycznych i ideologicznych. Stoimy przed wyborem: po jednej stronie konfliktu mamy *niqab* i *burkę*, a po drugiej demokrację. Demokracja jest pojęciem

³ C. Hancock, *Invisible Others: Muslims in European cities in the time of the burqa ban*, Institut Universitaire de France, Paris 2013, s. 6.

⁴ Tamże, s. 11.

o wielu znaczeniach, a określenie jej zakresu jest skomplikowane. Określane we Francji prawo „anty-*burki*”, ilustruje poszukiwanie równowagi między wartościami większości i ochrony prawa do różnicy mniejszości, tworząc wrażliwy kontekst przekonań religijnych⁵.

W 1905 roku we Francji ogłoszono prawo sekularyzmu. Opiera się ono na poszanowaniu praw człowieka, gwarancji wolność sumienia, równości i neutralności państwa. Sekularyzm jest wartością podstawową Republiki Francuskiej, gwarantującą, że wszyscy są równi wobec prawa, a obywatele mogą wybrać dla siebie własną duchową wiarę, jednocześnie udowadniając, że są w stanie koegzystować. Prawo zakazujące noszenia *burek* jest właśnie oparte na obowiązujących we Francji od wielu lat zasadach sekularyzmu, uznawanych za niezbędne dla społecznej harmonii i narodowej spójności Francji.

Integracja ludności zamieszkującej określony teren od zawsze była okraszona licznymi wojnami i sporami. Rozwiązania siłowe okazywały się najprostszymi ze sposobów w walce o byt. Społeczeństwa zdobywały terytoria i osiedlały się na nich. Wprowadzały własne zasady lub oczekiwały pełnego podporządkowania ludności zamieszkującej dany teren wraz z uiszczaniem danin (podatków). Kultura oraz religia były wielokrotnie przyczynami walk między ludami, plemionami, krajami i ówczesznie zrzeszającymi się grupami państw. Obecnie w walce o prawa i wolności również dochodzi do wojen. Nie została jeszcze określona miara napięcia społecznego, które byłaby początkiem sporu. Brak asymilacji ludności, różnice w poglądach oraz stan braku bezpieczeństwa są czynnikami determinującymi działania potencjalnie negatywne i zagrażające bezpieczeństwu społecznemu, prowadząc bezpośrednio do wojny domowej.

Spory trwające w Republice Francuskiej wynikają ze znacznych różnic kulturowych i religijnych. Przenikanie się wartości prowadzi do odmiennych poglądów. Kraj jest obecnie zamieszkiwany nie tylko przez rodowitych Francuzów, ale również osoby z sąsiednich państw takich jak Hiszpania, Włochy, Anglia, Belgia i Holandia, napływającą ludność z byłych kolonii w Afryce (m.in. z Maroka, Algierii, Tunezji, Czadu, Kamerunu, Kongo, Gabonu, Gambii, Beninu, Burkina Faso, Gwinei, Wybrzeża Kości Słoniowej, Mauretanii, Mali, Nigru, Senegal, Togo), Azji (m.in. z Kambodży, Laosu, Wietnamu), mieszkańców departamentów zamorskich (Gujana Francuska, Gwadelupa, Martynika, Reunion, Majotta) oraz emigrantów z innych państw. Wszyscy i każdy z osobna mogą reprezentować odmienną kulturę, religie oraz sposób ich kultywowania.

Odmiennie grupy w Republice Francuskiej przenikały się, rywalizowały oraz wyznaczały granice w ramach zamieszkiwania jednego kraju. Religie i ich symbole okazały

⁵ S. Vandenbosch, *Cachez ce voile que je ne saurais voir*, Université de Liège, Liège 2016, s. 1.

się jednak barierą, która podzieliła nie tylko wyznawców, ale także rządzących i obywateli. Problem wciąż ewoluuje, przybierając różne formy ekstremizmu w zależności od podejmowanych decyzji przez rządzących, wymiar sprawiedliwości oraz służby bezpieczeństwa, które mają problem z egzekwowaniem prawa, gdyż wiąże się to często z interwencją przy użyciu środków przymusu bezpośredniego, co powoduje zagrożenia dla zdrowia i życia zarówno obywateli, jak i funkcjonariuszy.

Noszenie burek, hijabów i niqabów w Republice Francuskiej

Dyskusja na temat noszenia *burek* w miejscach publicznych pojawiła się po raz pierwszy we francuskich mediach latem 2008 roku, w związku z decyzją Rady Stanu, najwyższego organu sądowego w zakresie prawa administracyjnego, utrzymującą się w mocy odmowę nadania francuskiego obywatelstwa 32-letniej Marokance Faizie Silmi przy powołaniu się na jej „brak asymilacji” i „radykalne praktykowanie islamu”, czyli noszenie zasłony (nakrycia na twarz)⁶ Po tym wydarzeniu po raz pierwszy próbowano (bezsukutecznie) wprowadzić prawo zabraniające zasłaniania twarzy⁷.

Właściwy proces legislacyjny rozpoczął się w czerwcu 2009 roku. Propozycja polityka Francuskiej Partii Komunistycznej André Gerina, aby powołać specjalną komisję, została poparta przez Nicolasa Sarkozy’ego, który powiedział parlamentarzystom, że „*burka* nie jest mile widziana we Francji”⁸. Za pośrednictwem Przewodniczących Zgromadzenia Narodowego powołano grupę badającą sprawę noszenia *burek*, *hijabów* i *niqabów* w przestrzeni publicznej na terytorium kraju⁹. Głównym celem było rozwiązanie problemu ukrywania swojej tożsamości elementami garderoby¹⁰.

Francuski projekt ustawy uzasadniano ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego. Podkreślano, że w pewnych okolicznościach zasłanianie twarzy może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa. Z ustawodawstwa wynika jednak, że jest to swojego rodzaju antagonizm pomiędzy zasłanianiem twarzy a francuską zasadą „współżycia” (fr. *le vivre ensemble*)¹¹. Kolejnym argumentem przemawiającym na korzyść wprowadzenia aktu legislacyjnego był fakt, iż część ustawodawców zaznaczała, że radykalne praktyki,

⁶ A. Vakulenko, *Gender Equality as an Essential French Value: The Case of Mme M*, Open Societies Foundations, Birmingham, 2009, Human Rights Law Review 9, 143–150.

⁷ J. Myard, *document nr. 1121*, 2008, <http://www.assembleenationale.fr/13/propositions/pion1121.asp>, dostęp: 12.05.2021.

⁸ *Nicolas Sarkozy says Islamic veils are not welcome in France*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2009/jun/22/islamic-veils-sarkozy-speech-france>, dostęp: 02.11.2021

⁹ D. Barton, *Is the French Burka Ban Compatible with International Human Rights Law Standards?*, Essex Human Rights Review Vol. 9, Nr. 1, 2012, s. 7.

¹⁰ Assemblée nationale, *Proposition de résolution, no. 1725*, 2009.

¹¹ S. Pei, *Unveiling Inequality: Burqa Bans and Nondiscrimination Jurisprudence at the European Court of Human Rights*, The Yale Law Journal, New Haven 2015, s. 3.

tj. noszenie pełnej zasłony, są sprzeczne z wartościami Republiki i naruszają godność oraz równość mężczyzn i kobiet. Znaczące było również odwołanie się do francuskiego modelu integracji, opartego na akceptacji wartości całego społeczeństwa oraz faktu, że pełna zasłona „rozpuszcza” tożsamość osoby w obrębie społeczności¹². Sam parlament zaznaczał, że wprowadzenie odpowiednich regulacji jest jedyną słuszną drogą do zagwarantowania ochrony kobietom, które są ofiarami przemocy oraz presji, w rozumieniu zmuszania do noszenia pełnej zasłony¹³. Jednakże już na początkowym etapie prac nad ustawą pojawiały się głosy sprzeciwu wobec regulacji. W opozycji do proponowanego prawa stanął ówczesny szef francuskiej Rady Wiary Muzułmańskiej¹⁴ Mohamed Moussaoui zaznaczając, że zakaz noszenia chust może skutkować wykluczeniem muzułmańskich kobiet. Podkreślił także, że „zamiast uchwalania prawa uniemożliwiającego kobietom wyrażania swojego złego samopoczucia, powinniśmy się zastanowić, co skłoniło je do tego, by chcieć się zakryć”¹⁵. Ostatecznie ustawa została przyjęta i – pomimo faktu, iż miało to miejsce 10 lat temu – sam zakaz nadal wywołuje emocje oraz jest tematem wielu debat.

W dwa lata od przyjęcia ustawy i obowiązującego na jej mocy prawa francuskie muzułmanki zostały ukarane grzywną za noszenie *niqabu*. Po wniesieniu skarg w 2016 roku do Komitetu Praw Człowieka ONZ orzeczono niezgodność zakazu noszenia chust na całym ciele z wolnością religijną kobiet. Osiemnastu ekspertów stwierdziło, że państwo francuskie nie wykazało, w jaki sposób pełna zasłona twarzy stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego. Co więcej, francuski rząd nie wyjaśnił również przyczyny, dla której kwestie religijne są wystarczającym powodem do wprowadzenia zakazu, podczas gdy w sytuacjach takich jak wydarzenia sportowe czy artystyczne takie restrykcje nie obowiązują. Powróciły także obawy – o których była mowa podczas prac nad aktem prawnym – że zakaz nie ma na celu ochrony kobiet, a jego skutkiem może być marginalizacja czy utrudnienie dostępu do różnego rodzaju usług publicznych. Zauważono również, że zakres prawa francuskiego nie ogranicza się wyłącznie do konkretnych okoliczności i uniemożliwia ukrywania twarzy w przestrzeni publicznej na dłuższy czas. Kluczowym elementem było natomiast

¹² France: Senate votes for Muslim face veil ban. The Guardian

<https://www.theguardian.com/world/2010/sep/14/france-senate-muslim-veil-ban>, dostęp: 29.07.2021.

¹³ France24, *Parliament unanimously declares the full veil 'contrary' to national values*,

<https://www.france24.com/en/20100511-france-burqa-niqab-parliament-assembly-national-contrary-values-national-resolution>, dostęp: 06.08.2021.

¹⁴ Ang. *The French Council of the Muslim Faith (CFCM)*. Organ utworzony w 2002 roku, w celu promowania relacji międzyreligijnych oraz reprezentowania interesów wspólnoty muzułmańskiej we Francji. D.E. Boudreaux, *The French Council for the Muslim Faith: Its Implications for Representing Muslims in France*, 2006.

¹⁵ *Parliament unanimously declares the full veil 'contrary' to national values*, France24,

<https://www.france24.com/en/20100511-france-burqa-niqab-parliament-assembly-national-contrary-values-national-resolution>, dostęp: 06.08.2021.

stwierdzenie roli organów ścigania oraz ram ich działania. Służby porządkowe muszą posiadać pozwolenie na reakcję w określonych okolicznościach, w celu zapobiegania niebezpiecznym sytuacjom, które mogą nieść potencjalne ryzyko dla bezpieczeństwa obywateli. Narzędziem tym ma być możliwość żądania pokazania twarzy w celu formalnej identyfikacji, gdy zagrożone jest bezpieczeństwo publiczne¹⁶.

Zakaz symboli religijnych w szkołach

Pomimo faktu, iż ustawa zabraniająca zakrywania twarzy w miejscach publicznych została uchwalona w 2010 roku, działań zmierzających do regulacji zagadnień tego rodzaju przez rząd francuski dopatrywać się można jeszcze w późnych latach 80. Incydent, zwany *The Affair of the Headscarf*, miał miejsce 18 września 1989 roku. Trzy muzułmańskie uczennice odmówiły wówczas zdjęcia islamskich nakryć głowy, co placówka edukacyjna w Creil zinterpretowała jako bezpośredni atak na sekularyzację w środowisku szkolnym. W konsekwencji uczennice zostały zawieszono. Co więcej, w poprzednim roku szkolnym ta sama grupa dziewcząt także nosiła nakrycia głowy, chociaż dyrekcja apelowała o ich zdjęcie¹⁷. Po zabranii przez rodziców dwóch uczennic ze szkoły rozgorzała debata publiczna dotycząca wolności religijnej, zasady laickości oraz powszechnego prawa do edukacji. Noszenie zasłon było widziane nie tylko jako gest religijny, ale także męska dominacja i patriarchalny charakter islamu. A jako że szkoła była postrzegana jako „miejsce emancypacji”, nie mogła tolerować takich „symboli poddaństwa kobiet”¹⁸.

W kolejnych miesiącach media donosiły o rosnącej liczbie uczennic noszących chusty, jednocześnie sprzeciwiających się wykluczeniu ze strony środowiska szkolnego. Konsekwencją były zastrzone zasady dotyczące noszenia chust w szkołach, a odpowiedzią na nie – seria protestów oraz zainteresowanie ze strony środków masowego przekazu.

Uwaga mediów, oprócz nagłośnienia problematyki sprawiła, że język służący do określania konkretnych nakryć głowy stał się doskonałym pretekstem do ideologicznego „pozycjonowania”¹⁹, dzięki któremu poszczególne grupy interesu mogły swobodnie korzystać z semantycznego zamętu w celu tworzenia odpowiedniej retoryki, a co za tym idzie – wpływania na opinię publiczną. Selektywność w kwestii doboru słownictwa

¹⁶ *French full-body veil ban, violated women's freedom of religion: UN Human Rights Committee*, UN News, <https://news.un.org/en/story/2018/10/1023872>, dostęp: 09.08.2021.

¹⁷ N. Jones, *Beneath the veil: Muslim girls and Islamic headscarves in secular France*, Macquarie Law Journal (2009) Vol 9 47, s. 50.

¹⁸ J. Jennings, *Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France*, Cambridge 2000, s. 584.

¹⁹ N. Jones, *Beneath the veil: Muslim girls and Islamic headscarves in secular France*, Macquarie Law Journal (2009) Vol 9 47, s. 59

widoczna była także w prasie. Bardziej prawicowe oraz populistyczne gazety korzystały z w odpowiednich momentach z terminów „hijab” czy „chador”, m.in. w celu wywołania odpowiedniego skojarzenia czy emocji u odbiorcy²⁰, jak również uwydatnienia odmienności ubioru i przedstawienia go jako element obcy dla języka i kultury francuskiej. Stosowanie poszczególnych terminów oraz związane z nimi implikacje stanowiły temat do analiz oraz debat. Podczas jednej z nich w 1990 roku ówczesny redaktor *Le Parisien*, zaznaczył, że jego gazeta woli termin „chador”, ponieważ zwraca on uwagę na „bezpośrednią odpowiedzialność kraju”²¹. Te leksykalne oraz semantyczne różnice nie tylko podkreślały dystans kulturowy pomiędzy Muzułmanami a Francuzami i wskazywały na nieosiągalność integracji, ale także dawały jasny sygnał, iż istnieje bezpośrednie zagrożenie dla wartości i jedności republikańskiej²².

Należy także wspomnieć, iż w późniejszych latach wydano memorandum François Bayrou (fr. *François Bayrou memo*), w którym zwrócono uwagę na dystynkcje wśród symboli religijnych dopuszczanych w szkołach (symbole dyskretne) jak również tych określonych jako „ostentacyjne”²³, do których wliczono *hijaby*. Pojawienie się dokumentu sprawiło, iż wiele szkół zaczęło nie tylko wdrażać sugerowane w nim frazy do wewnętrznych regulaminów, lecz także stosować je w praktyce, co stanowi kolejny przykład wpływu języka na kształtowanie nastrojów, a także implementację konkretnych rozwiązań oraz działań.

W grudniu 2003 roku prezydent Jacques Chirac poparł nowe prawo zakazujące „widocznych” symboli religijnych w państwowych szkołach. Propozycja dotycząca wprowadzenia ustawy wynikała głównie z zaleceń dwóch komisji, których zadaniem było zbadanie poziomu świeckości państwa francuskiego. Pierwsza, kierowana przez eksperta ds. imigracji oraz ministra Bernarda Stasi, w ciągu czterech miesięcy przeprowadziła serię konsultacji o charakterze publicznym (100) oraz prywatnym (40), m.in. z przedstawicielami wspólnot religijnych, organizacji pozarządowych, placówek edukacyjnych oraz agencji państwowych, jak również z uczniami 200 szkół w metropolitalnej Francji i francuskich terytoriów zagranicznych²⁴. Stworzony przez komisję raport nie tylko nakreślał historię laickości i stojące przed nią wyzwania, ale zwracał szczególną uwagę na zalecane środki,

²⁰ Dziennikarz konserwatywnej gazety *Royaliste* wytłumaczył, że „wystarczy nazwać chustę lub szal ‘chadorem, aby zapłonęły emocje’” – S. Fernoy, *La laïcité en question*, *Royaliste* (France), 1989.

²¹ N. MacMaster, T. Lewis, *Orientalism: from unveiling to hyperveiling* (1998) 28 *Journal of European Studies* s. 131.

²² N. MacMaster, T. Lewis, *Orientalism...*, s. 44, 130.

²³ *France Bans Muslim Scarf In Its Schools*, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1994/09/11/world/france-bans-muslim-scarf-in-its-schools.html>, dostęp: 21.09.2021.

²⁴ P. Silverstein, *Headscarves and the French Tricolor*, *Middle East Report Online*, 2004, dostęp: 27.07.2021.

które miały działać na jej korzyść i zagwarantować neutralność państwa oraz równość prawną wszystkich obywateli niezależnie od ich wyznania. Jednym z rozwiązań była konkretna propozycja ustawodawcza, która miałaby jasno sprecyzować stanowisko państwa wobec strojów religijnych w szkołach. Utrzymywano, że regulacje prawne w tym zakresie są niezbędne ze względu na zmianę „okoliczności historycznych”, czyli wzrostu różnorodności kulturowej Francji²⁵.

10 lutego 2004 roku ustawa przeszła pierwsze czytanie, 494 parlamentarzystów poparło jej wprowadzenie. Następnie, po zatwierdzeniu ustawy, weszła ona w życie, zakazując noszenia *burek*, jarmułek, turbanów i dużych krzyży (tj. widocznych symboli religijnych) w państwowych szkołach²⁶. Stanowiło to swoisty przełom zarówno dla osób, które popierały ubieranie *niqabów* i *burek* przez kobiety, turbanów przez mężczyzn oraz noszenie krzyży przez chrześcijan, jak i dla zwolenników całkowitego zakazu eksponowania swoich przekonań religijnych. Był to początek zmian w Republice Francuskiej²⁷.

W czerwcu tego samego roku Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu odrzucił skargę dotyczącą dyskryminacji 31-letniej studentki medycyny Leyli Şahin, która nie została dopuszczona do udziału w egzaminie na uniwersytecie w Stambule, ponieważ należała na noszenie *hijabu* lub chusty islamskiej. Siedmiu sędziów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w czerwcu 2004 r. jednogłośnie stwierdziło, że nie naruszono art. 9 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i ustalono, że na podstawie art. 8, 10 i 14 nie powstała żadna osobna kwestia wymagająca ponownej weryfikacji²⁸.

Dla niektórych jest to prawo w znaczeniu pozytywnym, zapewniające ochronę wielu młodym dziewczętom przeciwko fundamentalizmowi islamskiemu. Przeciwnicy zwracają jednak uwagę na to, że konsekwencją ustawy są strach, nienawiść oraz piętnowanie wobec ludności muzułmańskiej. Znaczący jest także fakt, iż ustanowione prawo było w dosyć powszechny sposób celebrowane jako forma triumfu uniwersalizmu nad kulturalizmem, a więc stanowiło podkreślenie zasady laickości w kontekście współczesnych warunków²⁹.

²⁵ M. Akan, *Laïcité and multiculturalism: The Stasi Report in context*, 2009, dostęp: 30.07.2021.

²⁶ F. Ansari, U. Karim, *Hijab & Democracy: The Ways of, and Against Secular Fundamentalism*, Islamic Human Rights Commission, Wembley 2004, s. 4.

²⁷ Open Society Foundations, *Unveiling the Truth - Why 32 Muslim Women Wear the Full-face Veil in France*, New York 2011, s. 27.

²⁸ P. Morris, *Covering islam – burqa and hijab: limits to the human right to religion*, Human Rights Research Journal, Wellington 2005, s. 11-14.

²⁹ M. Akan, *Laïcité...* op. cit., dostęp: 30.07.2021.

Wyrok ETPC z 10.11.2005 r., 44774/98, Leyla Sahin v. Turkey, HUDOC.

Wzrost opozycji antymuzułmańskiej

Pomimo tego, iż jedne z pierwszych doświadczeń Francji z ekstremistycznymi ruchami religijnymi sięgają lat 80., to wzrost opozycji wobec ortodoksyjnych form islamu oraz jawnych identyfikacji swojej religii w świadomości świeckich narodach można przypisać jako następstwo ataku na World Trade Center z dnia 11 września 2001 roku. Wedle zbiorczego raportu Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii z 2002 roku³⁰, w jego następstwie na terenie całej Unii Europejskiej stwierdzono rozprzestrzenienie się zachowań o charakterze dyskryminującym wobec muzułmanów oraz grup kojarzonych z islamem. Niezależnie od różnic w rodzajach zachowań i stopni ich agresywności, najczęściej pojawiającym się elementem w raporcie była kwestia rozpoznawalnych i widocznych elementów oraz cech utożsamianych z muzułmanami oraz islamem, czyli tzw. identyfikatorów wizualnych. Najpowszechniejszym z nich były te kojarzone bezpośrednio z tradycyjnym strojem muzułmańskim, np. *burka* czy *hijab*.

Od 2001 roku zaniepokojenie związane z islamskim ekstremizmem znacznie wzrosło. Wśród opinii społeczeństw zachodnich jedną z głównych obaw był fakt, iż mniejszości muzułmańskie chcą zachować odrębność od reszty społeczeństwa i będą sprzeciwiać się zwyczajom oraz sposobowi bycia narodu, w którym mieszkają. W szczególności we Francji, Niemczech i Holandii to rosnące poczucie tożsamości islamskiej wśród osiedlonych muzułmanów było oceniane negatywnie. *Pew Research Centre*, oprócz danych dotyczących obaw względem muzułmańskich imigrantów, dostarczył także informacji na temat stanowisk względem zakazu noszenia chust w miejscach publicznych. Pomysł ten w krajach takich jak Wielka Brytania, Hiszpania czy Polska, spotkał się z negatywną opinią. We Francji natomiast, w której obowiązywał już przepis dot. noszenia chust i innych widocznych symboli religijnych w szkołach, aż 78 proc. ludności poparło takie zakazy³¹. W 2006 roku powstał kolejny raport, skupiający się wyłącznie na kwestii noszenia chust w krajach europejskich. Według przeprowadzonego sondażu stanowiska na temat zakazu były ściśle powiązane z ogólnym nastawieniem do muzułmanów. Przy czym osoby o nieprzychylnym nastawieniu do ludności muzułmańskiej były bardziej przychylne restrykcjom w tym zakresie. Wyjątkiem okazała się Francja, w której poparcie dla wprowadzenia ustawy było wysokie zarówno wśród osób o negatywnym (86 proc.), jak i pozytywnym (74 proc.) nastawieniu. Kolejną kwestią było

³⁰ EUMC, *Summary Report on Summary Report on y Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*, 2002.

³¹ Pew Research Centre, 2005, *Islamic Extremism: Common Concern for Muslim and Western Publics*, <https://www.pewresearch.org/global/2005/07/14/islamic-extremism-common-concern-for-muslim-and-western-publics/>, dostęp 25.08.2021.

badanie, które wykazało, że aż 73 proc. muzułmanek na terenie Francji „nigdy nie nosi nakrycia głowy wymaganego przez religię”. W porównaniu z krajami takimi jak: Wielka Brytania, Hiszpania czy Niemcy, w których odpowiednio nakrycie głowy nosi: 53, 43 i 44 procent muzułmanek, okazuje się, że francuskie muzułmanki rzadziej identyfikują się przede wszystkim jako muzułmanki, aniżeli ich odpowiedniczki w innych krajach. Należy jednak pamiętać, że pozostaje 13 procent kobiet, które zgodnie z zasadami swojej wiary zakrywają się każdego dnia³². W tym miejscu należałoby wspomnieć o raporcie, wedle którego w 2010 roku aż 82 proc. społeczeństwa francuskiego aprobowало zakaz noszenia *hijabów* przez muzułmanki w miejscach publicznych, w tym w szkołach, szpitalach i urzędach³³.

Kolejną kwestią było badanie, które wykazało, że aż 73 proc. muzułmanek na terenie Francji „nigdy nie nosi nakrycia głowy wymaganego przez religię”. W porównaniu z krajami takimi jak: Wielka Brytania, Hiszpania czy Niemcy, w których odpowiednio nakrycie głowy nosi: 53, 43 i 44 procent muzułmanek, okazuje się, że francuskie muzułmanki rzadziej identyfikują się przede wszystkim jako muzułmanki, aniżeli ich odpowiedniczki w innych krajach. Należy jednak pamiętać, że pozostaje 13 procent kobiet, które zgodnie z zasadami swojej wiary zakrywają się każdego dnia³⁴. W tym miejscu należałoby wspomnieć o raporcie, wedle którego w 2010 roku aż 82 proc. społeczeństwa francuskiego aprobowало zakaz noszenia *hijabów* przez muzułmanki w miejscach publicznych, w tym w szkołach, szpitalach i urzędach³⁵.

Od wspomnianych wydarzeń z 2001 roku, w rezultacie nowego prawodawstwa i orzeczeń sądowych, nakrycie kobiet muzułmańskich stało się kwestią praw człowieka w wielu państwach na świecie. Wolność religii, a w tym przypadku wolności kobiet muzułmańskich do ubierania się zgodnie z ich interpretacją nakazów islamu, była kwestionowana i ograniczona w świetle demokratycznych praw innych. Począwszy od Francji i ustawy z 2004 roku zakazującej noszenia widocznych symboli religijnych w szkołach, aż po rok 2010 i zakaz zakrywania twarzy w miejscach publicznych.

³² Pew Research Centre, 2006, *Europeans Debate the Scarf and the Veil*, <https://www.pewresearch.org/global/2006/11/20/europeans-debate-the-scarf-and-the-veil/>, dostęp: 25.08.2021.

³³ The Pew Global Project Attitudes, *Most americans disapprove Widespread support for banning full islamic veil in western Europe*, s.1.

³⁴ Pew Research Centre, 2006, *Europeans Debate the Scarf and the Veil*, <https://www.pewresearch.org/global/2006/11/20/europeans-debate-the-scarf-and-the-veil/>, dostęp: 25.08.2021.

³⁵ The Pew Global Project Attitudes, *Most americans disapprove Widespread support for banning full islamic veil in western Europe*, s.1.

Prawo zabraniające ukrywania twarzy w przestrzeni publicznej

Opisane wcześniej prawo z 2010 roku zakazuje zasłaniania twarzy w miejscach publicznych, tj. otwartych publicznie lub mających na celu świadczenie publicznych usług. Przewidziane są wyjątki dla ubiorów nakazanych przez prawo, uzasadnionych zdrowotnie lub zawodowo, oraz noszonych ze względu na sport, udział w festiwalach, sztukę lub tradycję. Za złamanie zakazu grozi grzywna za naruszenia drugiej kategorii, wzięcie udziału w kursie na obywatelstwo lub obie kary połączone. Przewidziane są także surowe kary dla każdej osoby zmuszającej innych do zakrywania twarzy (30 000 EUR grzywny i jeden rok więzienia lub 60 000 EUR i dwa lata więzienia w wypadku zmuszania do zakrywania twarzy osoby nieletniej). Jediną wprowadzoną poprawką, na prośbę Rady Konstytucyjnej było rozszerzenie listy wyjątków o dostępne publicznie miejsca kultu religijnego. Zostało to poparte przez ówczesnego Ministra Spraw Wewnętrznych, który poprosił swoich podwładnych, aby nie podejmowali interwencji w pobliżu miejsc kultu i nie ograniczali tym samym w sposób bezpośredni wolności religijnej³⁶. Prawo weszło w życie 11 kwietnia 2011, ale kary za zmuszanie innych do zakrywania twarzy (mężowie przymuszali swoje żony) były w mocy od października 2010. W teorii dozwolone było noszenie zasłon na twarzy z powodów *stricte* religijnych, ale religia nie była tym jednoznacznym i oczywistym motywem, ponieważ mogą one być różne³⁷.

Reakcja środowisk muzułmańskich

W sprawę noszenia *burek* i *niqabów* włączyli się inni wyznawcy islamu, którzy mieszkali we Francji. Sihem Habchi, zadeklarowana feministka i członkini *Ni putes ni soumises* (NPNS)³⁸ urodzona w Algierii i mieszkająca we Francji głosiła, iż „*Burka* jest najbardziej gwałtownym symbolem ucisku kobiet i nie ma nic wspólnego z religią muzułmańską, moją religią”³⁹.

Urzędujący wówczas Minister Spraw Wewnętrznych Francji Brice Hoerterfeux, opierając się na francuskich źródłach wywiadowczych, zakwalifikował ubieranie *burek* i *niqabów* jako całkowicie marginalną praktykę wśród muzułmanów we Francji. Szacowano, że na 1900 przypadków takiego ubioru w całym kraju, aż 50 proc. z nich znajduje się na

³⁶ Circulaired'application du 31 mars 2011 de la loi no. 2010-1192 du 11 octobre 2010 posant le principe de l'interdiction de la dissimulation du visage dans l'espace public, http://www.lefigaro.fr/assets/pdf/voile_circulaire.pdf, dostęp: 12.05.2021.

³⁷ D. Barton, *Is the French Burka Ban Compatible with International Human Rights Law Standards?*, Essex Human Rights Review Vol. 9, Nr. 1, 2012, s. 9.

³⁸ „Ni putes ni soumises” - oznacza, że kobiety należące do organizacji nie sprzedają swojego ciała, ani nie są uległe.

³⁹ T. Ramadan, *15th meeting of the Mission d'information sur la pratique du port du voile integral sur le territoire national*, Mission meeting no 15, 2010, s. 2.

obszarze Paryża (region Île-de-France)⁴⁰. Większość zakrywających się kobiet jest stosunkowo młoda – aż 90 proc. jest poniżej 40. roku życia, a 50 proc. poniżej 30 lat. Dwie trzecie z nich to obywatelki Francji⁴¹. Napływający emigranci chcą praktykować swoją wiarę, przez co wytwarzają kolejne negatywne sytuacje w społeczeństwie. Według badań przeprowadzonych przez Instytut Montaigne⁴², aż 65 proc. muzułmanów chce, aby kobiety nosiły jakąkolwiek zasłonę na twarz (*hijab*), a 24 proc. opowiada się za pełną zasłoną (*niqab*, *burka*)⁴³.

M'hammed Hennicke sekretarz generalny Związku Stowarzyszeń Muzułmańskich w Seine-Saint-Denis powiedział, że prawo, które zakazuje noszenia *burki* i *niqabu* jest zjawiskiem marginalnym. Jego zdaniem obowiązująca ustawa dyskryminuje większość muzułmańską. Ubiór zakrywający twarz, kojarzy się przede wszystkim z kobietami wyznającymi Islam, dlatego według sekretarza jest to prawo przeciwko religii. Ciągłe informowanie oraz kontrola przestrzegania prawa zakazującego zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej, jest przeciwieństwem wartości, które przez dziesiątki lat reprezentowała Francja – *la Liberté*⁴⁴.

Przeciwnie uważa Philippe d'Iribarne, autor książki *L'Islam devant la démocratie* (pl. Islam przed demokracją), który mówił, że nowe prawo nie piętnuje islamu, chociaż dotyczy wyłącznie mniejszości muzułmańskiej i jest formą dbałości rządzących o bezpieczeństwo państwa⁴⁵.

Analiza Ustawy zakazującej zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej

Z treści ogłoszonego prawa przez Prezydenta Republiki Nicolasa Sarkozy'ego trzeba wyróżnić następujące implementacje:

Artykuł 1

Nikt nie może w przestrzeni publicznej nosić stroju przeznaczonego do zakrywania twarzy.

⁴⁰ B. Hortefeux, *Mission meeting no 18, audition conjointe*, s. 3.

⁴¹ S. Amghar, *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*, Mission meeting no 11, s. 3.

⁴² Utworzony w 2000 roku, zajmujący się badaniem problemów dot. spójności społecznej.

⁴³ C. Chambraud, *Les musulmans de France, une population jeune et diverse*, Le Monde http://www.lemonde.fr/religions/article/2016/09/18/une-enquete-de-l-ifop-offre-un-portrait-nouveau-des-musulmans-de-france_4999468_1653130.html, dostęp: 04.07.2021.

⁴⁴ La Liberté - wolność.

⁴⁵ C. Elvire, *Voile intégral: une loi difficilement applicable*, Le Monde, http://www.lemonde.fr/societe/article/2013/08/02/voile-islamique-une-loidifficilement-applicable_3455937_3224.html, dostęp: 16.05.2021.

Artykuł 2

Do celu stosowania art. 1 przestrzeń publiczną stanowią drogi publiczne, miejsca publiczne dostępne do świadczenia usług publicznych.

Zakaz przewidziany w art. 1 nie ma zastosowania, jeżeli strój jest nakazany lub dozwolony na podstawie innych przepisów, jeżeli jest to uzasadnione względami zdrowotnymi lub zawodowymi, lub jeżeli ubiór jest związany z praktykami sportowymi, imprezami masowymi lub wydarzeniami artystycznymi i tradycyjnymi.

Artykuł 3

Nieprzestrzeganie zakazu ustanowionego w art. 1 podlega karze grzywny przewidzianej dla wykroczeń drugiej kategorii. Zostanie również narzucony obowiązek ukończenia kursu obywatelstwa, o którym mowa jest w art. 131-35-1 kodeksu karnego, który może zostać zastosowany z/lub karą grzywny.

Artykuł 4

Modyfikacja w kodeksie karnym poprzez dodanie sekcji *Przymuszanie do zakrywania twarzy* (fr. *De la dissimulation forcée du visage*). Artykuł 225-4-10: Fakt, że osoba może wymagać od innej osoby zakrycia swojej twarzy przez groźbę, przemoc, przymus, nadużywanie władzy lub nadużycie na podstawie różnic płci, podlega karze pozbawienia wolności na czas 1 roku oraz kare grzywny w wysokości 30 000 euro.

W przypadku popełnienia czynu ze szkodą dla nieletniego kara jest wydłużona do dwóch lat pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 60 000 euro.

Artykuł 5

Artykuły od 1 do 3 wchodzi w życie w ciągu sześciu miesięcy po przyjęciu niniejszej ustawy.

Artykuł 6

Prawo obowiązuje na całym terytorium Republiki.

Artykuł 7

Rząd przedłoży Parlamentowi (Zgromadzenie Narodowe oraz Senat) sprawozdanie w sprawie stosowania ustawy w osiemnaście miesięcy po jej ogłoszeniu.

Oprócz Ustawy zakazującej zasłaniania twarzy w przestrzeni publicznej, którą przyjęto w czasie prezydenckiej kadencji Nicolasa Sarkozy'ego, kluczowe jest także wymienienie aktów prawnych, które powstawały na przestrzeni lat w celu utrzymania

odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa na terytorium Republiki Francuskiej. Mają one także wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa. Najważniejsze z nich:

- *Loi n°89-486 du 10 juillet 1989 d'orientation sur l'éducation, dite « Loi Jospin »* : (FR)
– Ustawa o edukacji z 10 lipca 1989 roku (zwana również „Prawem Jospina” od ministra edukacji narodowej Lionela Jospina), która w znacznym stopniu zmienia funkcjonowanie francuskiego systemu edukacji. Prawo stanowi, że edukacja jest krajowym priorytetem, a uczniowie lub studenci muszą być aktorami własnej orientacji i nie cierpieć z jej powodu.
- *Loi n° 2004-228 du 15 mars 2004 encadrant, en application du principe de laïcité, le port de signes ou de tenues manifestant une appartenance religieuse dans les écoles, collèges et lycées publics* – Ustawa o symbolach religijnych w szkołach publicznych, tworząca Artykuł L.141-5-1 w Kodeksie Edukacji. Francuski akt prawny utworzony w 2004 roku zabraniający noszenia symboli religijnych w szkołach podstawowych, średnich i wyższych. Ubieranie znaków lub sukien, przez które uczniowie pozornie przejawiają przynależność religijną, jest zakazane.
- *LOI n° 2017-1510 du 30 octobre 2017 renforçant la sécurité intérieure et la lutte contre le terrorisme* – ustawa antyterrorystyczna obowiązująca od 30 października 2017 roku. Jej wprowadzenie kończy utrzymywany przez blisko dwa lata stan wyjątkowy. Działania w ramach ustawy mają na celu zapobieganie terroryzmowi. Wprowadzając ustawę, francuski rząd ustanowił środki zapobiegawcze, określił sposoby działania służb bezpieczeństwa oraz ustalił kompetencje organów administracyjnych.

Prawa Człowieka

Na ramy prawne, wedle których muszą funkcjonować wszelkie ograniczenia zasłaniania twarzy w Europie, składają się zarówno międzynarodowe, jak i krajowe prawa dotyczące wolności wyrazu, wolności religijnej, zakazów dyskryminacji i innych podstawowych praw. W skład wchodzi: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (ang. *Universal Declaration of Human Rights*, UDHR), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (ang. *International Covenant on Civil and Political Rights*, ICCPR), Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, oraz Europejska Konwencja Praw Człowieka (ang. *European Convention on Human Rights*, EHCR). Do tego dochodzi orzecznictwo oraz dokumenty interpretacyjne Komitetu Praw Człowieka (ogólne streszczenie jego rozumienia „wolności religijnej” w Komentarzu Ogólnym nr 22), Europejskiej Komisji Praw

Człowieka⁴⁶ (do 1998) oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nieco mniej formalną, ale równie ważną rolę odgrywa specjalny sprawozdawca ONZ ds. wolności religii i wyznania. Ilość narzędzi, które posiadają organizacje międzynarodowe przy współpracy z państwami, powinna być wystarczająca, aby kontrolować, redukować oraz antycypować zagrożenia dla demokracji i wolności. Istotne jest, że w kraju tak multikulturowym oraz multietnicznym jak Republika Francuska, tych potencjalnych problemów i różnic w społeczeństwie z czasem będzie więcej, niż na przykład w Polsce⁴⁷.

W badanym problemie wyróżnione i poddane analizie będą najważniejsze artykuły z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, które stanowią bazę do zrozumienia obecnie panującej sytuacji we Francji. Obowiązujące prawo jest jednocześnie dobre i złe, pozytywne i negatywne, właściwe i niewłaściwe. Powstaje obraz społeczeństwa, które rywalizuje i konkuruje na każdej płaszczyźnie. Każda próba egzekwowania praw człowieka jest odbierana jako zagrożenie w kontekście bezpieczeństwa państwa lub atak na obowiązujące prawo.

Najważniejsze artykuły Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolnościach w kontekście problemu w Republice Francuskiej:

Artykuł 9

Wolność myśli, sumienia i wyznania

1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób⁴⁸.

⁴⁶ CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion).

⁴⁷ D. Barton, *Is the French Burka Ban Compatible with International Human Rights Law Standards?*, Essex Human Rights Review Vol. 9, Nr. 1, 2012, s. 3-4.

⁴⁸ *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2., Dz.U.1993.61.284.

Artykuł 14

Zakaz dyskryminacji

Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn⁴⁹.

Narodowa komisja konsultacji praw człowieka (fr. *Commission nationale consultative des droits de l'homme*, CNCDH), niezależny organ administracyjny w dziedzinie praw człowieka i międzynarodowy prawem humanitarnym, a także monitorowania międzynarodowych zobowiązań Francji w tym zakresie podkreśla, że pełna zasłona na twarzy stanowi obrazę godności człowieka. Ubiór ten pojawia się jako przymus społeczny, który można uznać za formę ucisku. Ponadto CNCDH podkreśla, że brak możliwości identyfikacji wiąże się z szeregiem problemów, których nie powinno być w Republice Francuskiej, promującej zasady wolności, równości i braterstwa. Niezdolność do odróżnienia twarzy kobiet noszących pełne zasłony (*burki, niqaby*, itp.) może być zatem postrzegana jako zaprzeczenie ich osobowości jak i odmowy komunikacji międzyludzkiej. Pełna zasłona sprawia, że kobiety są niewidoczne dla innych i ograniczają możliwości stosunków społecznych. Według CNCDH *burka* i wszelkiego rodzaju zasłony uniemożliwiają kobietom wyrażanie swojej tożsamości.

Istotna jest również podpisana przez Francję 14 grudnia 1983 roku Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, której artykuł 5. przewiduje, iż Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki w celu zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet w celu osiągnięcia likwidacji przesądów oraz zwyczajów lub innych praktyk, opierających się na przekonaniu o niższości lub wyższości jednej z płci albo na stereotypach roli mężczyzny i kobiety⁵⁰.

Tradycja noszenia zasłon przez kobiety

Zgodnie ze zwyczajami obowiązującymi w tradycji islamu, istnieje szereg elementów podkreślających różnice między kobietami i mężczyznami. Tak jak występują różnice w funkcjach i rolach, tak występuje odmienność w kwestii systemu ubioru. Główną

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z dnia 2 kwietnia 1982 r.).

zasadą jest kategoryczny zakaz upodobnienia strojów kobiecych do męskich i odwrotnie, co podkreślają słowa Mahometa „Nie jest z nas ta, która upodabnia się do mężczyzny, ani ten, który upodabnia się do kobiety”⁵¹. Jasne wyznaczniki dotyczące garderoby mówią, że odzienie wierzchnie kobiety nie może podkreślać i uwypuklać kształtów jej ciała, czego konsekwencją są luźne sukienki czy płaszcze noszone przez kobiety. Obecnie kobiety muzułmańskie stosują kilka rodzajów zasłon, począwszy od chusty, przez zaslonę dwubiegunową – *al-amirę*, długi prostokątny szalik lub *shayle*, noszoną w krajach Zatoki Perskiej. Istnieje również *khimar*, irański *chador*⁵², chusta – zasłona zakrywająca ciało, głowę i twarz, jednocześnie pozostawiająca otwór na oczy zwana *niqab*, aż po najbardziej zasłoniętą muzułmańską garderobę – *burkę*, obejmującą całą twarz i ciało. Uzasadnienia stosowania zasłon dopatrywać się można za pośrednictwem historii oraz idei prezentowanych przez daną religię. Ewoluuje przez tysiąclecia, interpretacje poszczególnych wierzeń są odmienne w zależności od poszczególnych regionów świata. Najważniejsi z ziemskich przedstawicieli religii wyznaczają trendy i obyczaje, które są praktykowane przez wyznawców. W kontekście świętych ksiąg analiza treści może być pomocna do zrozumienia zachowań oraz odkrycia przyczyn pojawiających się problemów w zderzeniach wyznawców różnych doktryn. To właśnie praktyka wspierana przez wersety Koranu sprawiła, że zasłanianie stało się bardziej powszechne wśród wyznawców islamu⁵³. Zakrycia różnego rodzaju w początku służyły jako odróżnienie Boga od zwykłych śmiertelników. „Nie jest dane żadnej istotce ludzkiej, by Allah mówił do niego inaczej niż przez objawienie lub zza zasłony”⁵⁴.

Koran jest świętą księgą Islamu, często stanowiącą źródło prawa. Pochylając się nad praktyką religijną stosowaną przez kobiety oraz interpretacją słów Koranu, możemy dostrzec problem, który powstaje w wyniku przeniesienia wzorców islamskich na warunki europejskie, a w tym przypadku na francuskie.

Istotnym podczas badania problemu, jest pochylenie się nad kolejnymi fragmentami Koranu: Sura 24:31 (AN-NUR): „Powiedz wierzącym kobietom, żeby spuszczały skromnie swoje spojrzenia i strzegły swojej czystości; i żeby pokazywały jedynie te ozdoby, które są widoczne na zewnątrz; i żeby narzucały zasłony na piersi, i pokazywały swoje ozdoby

⁵¹ Por. H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status kobiety w islamie*, Wrocław 2002, s.163.

⁵² *Chador* – chusta o długości całego ciała, zapinana na szyi za pomocą np. szpilki. *Chador* zakrywa głowę oraz ciało, ale pozostawia twarz całkowicie widoczną. *Chadory* są najczęściej w kolorze czarnym i są najbardziej rozpowszechnione na Bliskim Wschodzie, konkretnie na terenie Iranu.

<https://www.facinghistory.org/civic-dilemmas/brief-history-veil-islam>, dostęp: 01.08.2021.

⁵³ S. Slininger, *Veiled Women: Hijab, Religion, and Cultural Practice*, 2014.

⁵⁴ Werset (42:51) Koranu, <https://corpus.quran.com/translation.jsp?chapter=42&verse=51>, dostęp: 29.08.2021.

jedynie swoim mężom lub ojcom, albo ojcom swoich mężów, albo swoim synom lub synom swoich mężów, albo swoim braciom, albo synom braci, lub synom swoich siostr; lub ich żonom, lub tym, którymi zawładnęły ich prawice; albo swoim służącym spośród mężczyzn, którzy nie są owładnięci pożądaniem cielesnym; albo też chłopcom, którzy nie poznali nagości kobiet. I niech one nie stępują tak, aby było wiadomo, jakie ukrywają ozdoby. Nawracajcie się wszyscy do Boga, o wy, wierzący! Być może, będziecie szczęśliwi!”⁵⁵. Sura 33:59 (AL-AHZAB): „O proroku! Powiedz swoim żonom i swoim córkom, i kobietom wierzących, aby się szczelnie zakrywały swoimi okryciami. To jest najodpowiedniejszy sposób, aby były poznawane, a nie były obrażane. A Bóg jest Przebaczający, Litościwy!”⁵⁶.

Okrycia twarzy kobiet pojawiają się również w Sahih al-Buchari⁵⁷ „Każcie swoim żonom zakryć się przed mężczyznami, ponieważ dobrzy i źli rozmawiają z nimi”⁵⁸.

Definicja poszczególnych fragmentów w kontekście różnych procederów jest za każdym razem odmienna. W zależności od zachowań ludzkich, regionu geograficznego, obowiązujących praw i wyznawanych przez społeczeństwo religii, rozumienie świętej księgi Islamu będzie płynne. Dopasowanie zawartych w niej cytatów do otaczającej rzeczywistości, bez poszanowania współczesnych praw i wartości, powoduje, że nasze postrzeganie świata nie zmienia się od setek lat. Kluczowym jest, aby wyznawać swoją religię przy jednoczesnym poszanowaniu praw innych podmiotów, a przede wszystkim respektowaniu ustawodawstwa obowiązującego w kraju zamieszkania, w tym przypadku we Francji. Nikt nie ma prawa oceniać religii i jej dogmatów, ale wszyscy powinni szanować dobro wspólne.

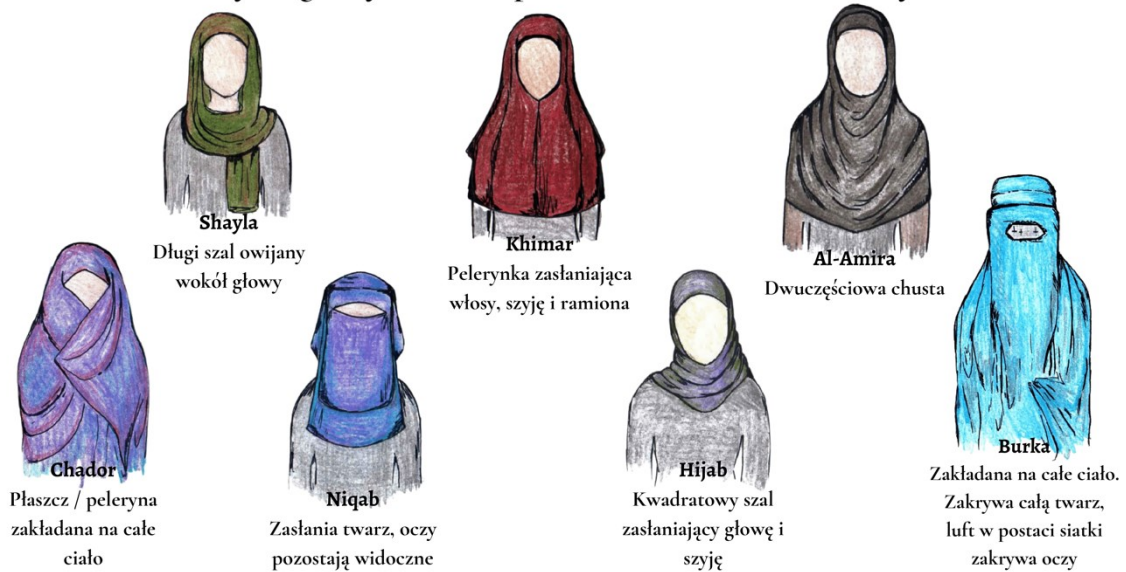
⁵⁵ Werset (24:31) Koranu, <https://quran.com/24/31>, dostęp: 29.08.2021.

⁵⁶ Święty Quran Noble Kuran, <http://islam-katowice.pl/wp-content/themes/skystudio/pdf/koran-polsku.pdf>, dostęp: 10.09.2021.

⁵⁷ Zbiór hadisów autorstwa muzułmańskiego uczonego Al-Buchariego, który sunnici uważają za najbardziej autorytatywne dzieło religijne po Koranie.

⁵⁸ P. Morris, *Covering Islam – burqa and hijab: limits to the human right to religion*, Human Rights Research Journal, Wellington 2005, s. 5.

Nakrycia głowy noszone przez muzułmańskie kobiety

Zasłanianie twarzy a wydarzenia sportowe i imprezy masowe

Zasłanianie twarzy w miejscu publicznym ma podłoże wielowątkowe. Zapomina się o tym, że ustanowione prawo nie jest wymierzone jedynie wobec przedstawicieli islamu. Podczas analizy problemu należy pamiętać o wielu płaszczyznach, które mają wpływ na funkcjonowanie państwa oraz oddziałują na społeczeństwo. Jedną z ważniejszych przesłanek jest forma identyfikacji społecznej w postaci kibicowania przedstawicielom różnych dyscyplin sportowych. W Republice Francuskiej piłka nożna jest najpopularniejszym sportem, a rywalizacja między kibicami, również poza stadionem, jest prowadzona od dziesięcioleci. Jest to bardzo istotny aspekt w kontekście obrony ustanowionego prawa. Fani piłki nożnej zakrywają twarz, aby nie zostać rozpoznaniymi podczas rozbojów. We Francji co tydzień dochodzi do potyczek między kibicami, którzy ścierają się na stadionie i poza nim. Atakują piłkarzy wbiegając na boisko⁵⁹, zbierają się w grupy bijąc fanów przeciwnych drużyn⁶⁰, a bardzo duża ilość spotkań piłkarskich jest określana mianem derbów, co ni mniej, ni więcej oznacza spotkanie podwyższonego ryzyka dla służb bezpieczeństwa. Starcia z funkcjonariuszami, kominiarki na twarzach oraz trwające kilka godzin zamieszki w centrum miasta to powtarzające się od kilku lat wydarzenia. Prawo zakazujące zasłaniania twarzy ma pomóc organom ścigania

⁵⁹ R. Tual, *Football, Deux joueurs se battent en plein match au Havre, les supporters interviennent*, Actu, https://actu.fr/normandie/havre_76351/football-deux-joueurs-battent-match-havre-supporters-interviennent_589236.html, dostęp: 02.08.2021.

⁶⁰ D. Thierry, *Coupe de France : les supporters bordelaise interdits à Libourne pour Bergerac – Lille*, Sudouest, <http://www.sudouest.fr/2017/03/01/coupe-de-france-les-supporters-bordelais-interdits-a-libourne-pour-bergerac-lille-3238993-766.php>, dostęp: 30.08.2021.

w identyfikacji potencjalnych sprawców. Jest to również forma przeciwdziałania anonimowym przestępcom.

Uczestnictwo w zawodach sportowych w świetle restrykcji

Analizując aspekt wydarzeń sportowych, nie można pominąć bieżących zmian związanych z uprawianiem konkretnych dyscyplin na terenie Republiki Francuskiej. W kwietniu 2021 roku odbyło się głosowanie w Senacie na temat zmian w „ustawie umacniającej poszanowanie zasad Republiki”⁶¹, zakazującej noszenia *hijabu* w zawodach sportowych. „Noszenie rzucających się w oczy symboli religijnych jest zabronione w przypadku uczestnictwa w wydarzeniach sportowych i zawodach organizowanych przez federacje sportowe i stowarzyszenia”⁶². Wzbudza to kontrowersje na dwóch różnych płaszczyznach. Pierwsza z nich dotyczy ogólnie przyjętej tendencji do narzucania konkretnego rodzaju odzieży podczas wydarzeń sportowych, i tak jak nadużycie, stanowi zmuszanie kobiet do noszenia konkretnych ubrań, tak identyczna dynamika ma miejsce, gdy występuje zakaz ich noszenia. Druga płaszczyzna dotyczy konsekwencji bezpośrednio dotyczących młode muzyłmanki. I pomimo faktu, iż zakaz uzasadnia się jako działanie czysto postępowe w zakresie praw kobiet, niesie on ze sobą konsekwencję w wykluczaniu dziewcząt ze wszystkich dyscyplin sportowych. Zezwolenie na noszenie *hijabu*, w przeciwieństwie do zakazu, utożsamiane jest z aktem emancypacji muzyłmańskich kobiet.

Warto nadmienić, że część światowych zawodniczek do tej pory nosiło *hijab* podczas rywalizacji sportowych, ale to w piłce nożnej zakazy występowały jeszcze przed wspomnianą ustawą z 2021 roku. Dla porównania, Międzynarodowa Federacja Piłki Nożnej (FIFA) zezwala muzyłmańskim piłkarkom na noszenie nakrycia od 2014 roku, natomiast Francuska Federacja Piłki Nożnej (FFF) nadal zabrania *hijabów* z powodów świeckich, pozostając jedynym międzynarodowym organem wykluczającym kobiety ze sportu z tych pobudek⁶³. Kolejnym przykładem może być incydent z 2007 roku, dotyczący jedenastoletniej dziewczynki wyrzuconej z piłkarskiego turnieju, w Quebecu w Kanadzie. Uzasadniono, iż *hijab* stanowił zagrożenie dla zdrowia i bezpieczeństwa, pomimo tego, że był on bezpiecznie schowany. Rzecznik FIFA Pekka Odriozola zaznaczył wówczas, iż to

⁶¹ France: Amnesty International's concerns regarding the bill "to strengthen respect for the principles of the Republic", Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur21/3912/2021/en/>, dostęp: 02.11.2021

⁶² M. Pistorius, *French hijab ban risks further excluding Muslim girls from practicing sports*, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/french-hijab-ban-risks-further-excluding-muslim-girls-from-practicing-sports/>, dostęp: 11.08.2021.

⁶³ M. Pistorius, *French hijab ban risks further excluding Muslim girls from practicing sports*, Euractiv.com, <https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/french-hijab-ban-risks-further-excluding-muslim-girls-from-practicing-sports/>, dostęp: 12.08.2021.

w gwoli stowarzyszeń regionalnych i krajowych leży decydowanie o interpretacji prawa mówiącego o tym, że gracz „nie może używać sprzętu lub nosić niczego co jest niebezpieczne dla siebie lub innego gracza”⁶⁴. Kontrowersję wzbudził dodatkowo fakt, iż na stronie internetowej FIFA nie tylko znajdowała się informacja nt. nowoczesnego sprzętu ochronnego wykonanego z miękkiego materiału: masek na twarz, nakryć głowy, ochraniaczy kolan i ramion oraz tego, iż nie są uważane za niebezpieczne i dlatego są dozwolone, ale również na zdjęciach widniejących na stronie znajdowały się fotografie graczy noszących *hijab*.

Nie można także zapominać o wpływie opinii publicznej na regulacje oraz zmiany w tej sferze. W 2019 roku francuski detalista odzieży sportowej Decathlon zrezygnował z planów dot. sprzedaży *hijabu* dla kobiet uprawiających biegi na terenie Francji. Firma ogłosiła, iż zawieszenie produktu było następstwem fali obelg i bezprecedensowych gróźb, jak również opinii ustawodawców, iż *hijab* do biegania jest zaprzeczeniem świeckich wartości kraju. Przykładami mogą być wypowiedzi rzeczniczki partii La République en Marche, Aurore Bergé – „Mój wybór jako kobiety i obywatelki będzie polegał na tym, by nie ufać już marce, która odrywa się od naszych wartości”⁶⁵, oraz minister zdrowia Agnès Buzyn – „to wizja kobiet, której nie podzielam. Wolałabym, żeby francuska marka nie promowała chust”⁶⁶. Oświadczenia tego rodzaju dają jasny sygnał dotyczący sprzeciwu wobec inkluzywności w sporcie, do którego – jak również do dostosowania odpowiednich produktów – dążył pierwotnie sklep. Powszechnym na terenie Francji jest stwierdzenie, że wszelkie zewnętrzne symbole religijne nie utrzymują pozorów neutralności, więc nie są zgodne z przepisami kraju dotyczącymi sekularyzmu⁶⁷. I tak jak w 2016 roku wiele regionów na terenie Republiki Francuskiej zakazało stroju kąpielowego o nazwie *burkini*⁶⁸, powołując się na możliwe powiązania między symboliką religijną, a niedawnymi atakami terrorystycznymi w tym kraju. Tak jasne jest że pomimo tego, iż zakrycia podczas uprawiania sportu nie raz postrzegane są przez pryzmat praktycznych wyzwań: ograniczeń ruchów czy braku wygody podczas bardziej forsownych ćwiczeń fizycznych, to narzucanie przez przepisy rodzaju ubioru nadal odgrywa tutaj kluczową rolę⁶⁹.

⁶⁴ S. Grumble, *Muslims grumble at Canada football hijab Ban*, Reuters, <https://www.reuters.com/article/oukoe-uk-soccer-hijab-idUKN0639941020070307>, dostęp: 12.08.2021.

⁶⁵ *Decathlon cancels sports hijab sale in France*, BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47380058>, dostęp: 12.08.2021.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ *Burkini* – kostium kąpielowy przeznaczony dla muzułmanek i kobiet z innych kultur, których religia zabrania odsłaniania wielu części ciała. Kontaminacja rzeczowników burka i bikini.

⁶⁹ *Hijab in sport and fashion*, Open Learn, <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/veiling/content-section-3.1>, dostęp: 26.08.2021.

Zagrożenia terrorystyczne, a zakaz zakrywania twarzy

Francuski terroryzm przybiera formy różnych aktów przemocy. Charakteryzuje się on specyfiką, która jest ściśle związana nie tylko z historią, ale także aktualną sytuacją polityczną w państwie. Terroryzm jako zjawisko, a zarazem forma broni dla wzrastającej liczby jego zwolenników, doprowadził do utworzenia konkretnego prawodawstwa oraz zestawu środków do walki z jego negatywnym wpływem na funkcjonowanie społeczeństwa. Złożoność tego zjawiska wymaga intensyfikacji działań organów państwa, w celu zrozumienia go oraz określenia sposobów przeciwdziałania i zapobiegania jego wystąpienia w przyszłości.

7 stycznia 2015 roku terroryści dokonali ataku na siedzibę francuskiej gazety *Charlie Hebdo*. Dwaj napastnicy zabili dwanaście osób, w tym ośmiu członków redakcji. Po ataku rozgorzała także dyskusja w społeczeństwie na temat wolności słowa we Francji. Każdy człowiek ma prawo wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów. Każdy człowiek ma prawo wolności opinii i wyrażania jej; na prawo składa się swoboda posiadania niezależnej opinii, poszukiwanie, otrzymywanie i rozpowszechnianie informacji i poglądów wszelkimi środkami, bez względu na granice⁷⁰. Atak na redakcję był zamachem na wolność i prawa człowieka. Mimo że gazeta wielokrotnie atakowała religię islamu, odbywało się to na płaszczyźnie dziennikarskiej, a w tym przypadku zostały zniszczone najwyższe wartości ludzkie. Tragedię można rozpatrywać w wielu aspektach, jednak kluczowe jest, że był to kolejny spór z Muzułmanami na terytorium Republiki Francuskiej. Rodzi się pytanie, czy nie była to akcja odwetowa oraz pewna forma ostrzeżenia w ramach sprzeciwu wobec naśmiewania się i piętnowania religii islamu.

Wielu z zamachowców mieszka od urodzenia na terytorium Francji. Pracują, uczą się, uzyskując wyższe wykształcenie, i zakładają rodziny. Ich powrót na Bliski Wschód lub do Afryki wiąże się z nawiązanymi relacjami jeszcze w Europie lub silną wiarą w islam, którą pragną kultywować w kraju pochodzenia. Celem edukacji dżihadystów europejskich jest intensywna indoktrynacja, przygotowanie wojskowe i nabycie nawyku stosowania przemocy, w imię interpretowanego na ich sposób islamu, wobec ludności w Europie, w celu

⁷⁰ *Powszechna deklaracja praw człowieka*, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 217/III A w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu, www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, dostęp: 13.05.2021.

spowodowania wywołania wojny domowej w państwie przyjmującym⁷¹. Jednakże Francja boryka się także z atakami planowanymi przez jednostki bądź grupy terrorystyczne z zewnątrz. W samym 2015 roku Republika Francuska stanowiła główny cel skoordynowanych ataków terrorystycznych. 13 listopada trzech zamachowców-samobójców dokonało ataku przed stadionem *Stade de France* w Saint-Denis podczas rozgrywanego się meczu piłki nożnej. W tym samym czasie kolejna grupa napastników ostrzelała zatłoczone paryskie kawiarnie i restauracje, jeden z nich użył także materiałów wybuchowych. Trzecia grupa wdarła się do teatru *Bataclan*, dokonała masowego ostrzału i zabrała zakładników⁷². W sumie zamachowcy zabili 130 osób, rannych zostało 416⁷³.

Począwszy od roku 2014 na terenie Republiki Francuskiej można było zaobserwować wzrost liczby ataków terrorystycznych. W samym 2015 roku odnotowano aż 16 ataków i 159 ofiar śmiertelnych. Między 2012 a 2019 rokiem miało miejsce 66.2 proc. ataków terrorystycznych przeprowadzonych przez islamistów; 43.2 proc. osób, które zginęły we wspomnianych atakach zostało zabitych podczas zamachów przeprowadzonych 13 listopada 2015 roku, a 20.2 proc. osób, które zginęły w akcjach terrorystycznych w Europie zostało zabitych na terenie Francji⁷⁴. Wedle raportu FONDAPOL z 2019 roku, Państwo Islamskie odpowiada za 49.5 proc. ofiar śmiertelnych spowodowanych przez islamskie ataki terrorystyczne we Francji (157 ofiar), przy czym średnia liczba ofiar śmiertelnych wynosi 4.5 (dla porównania na świecie jest to odpowiednio 4.9, a w UE – 4.5). Sprawia to, że Francja plasuje się na drugim miejscu w rankingu dot. liczby ataków dokonanych przez Państwo Islamskie w Europie (w latach 2013-19), natomiast zajmuje pierwsze miejsce wśród krajów Unii Europejskiej. W sumie od 2013 aż do 2019 roku liczba ataków spowodowanych przez islamskie ataki terrorystyczne osiągnęła 42, przy 272 ofiarach śmiertelnych.

W Republice Francuskiej nie lekceważy się ataków terrorystycznych, które miały miejsce w ostatnich latach. Kraj położony w Europie Zachodniej jest obecnie jednym z głównych celów przemocy dżihadystycznej, która wybuchła i rozszerzyła się na tereny Bliskiego Wschodu. Porażki w Syrii i Iraku z ISIS (ang. *Islamic State of Iraq and Syria*, fr. *L'État islamique*) oraz obecność kilku tysięcy francuskich żołnierzy na terenach państw objętych wojną, stanowią dodatkowe zagrożenie. Prezydent Republiki oraz powołany rząd są odpowiedzialni za ochronę Francuzów, dlatego uchwalono nową ustawę

⁷¹ G. Kepel, *Terror we Francji - geneza francuskiego dżihadu*, Dialog, Warszawa 2017, s. 160 - 165.

⁷² *Timeline of Paris attacks according to public prosecutor*, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-france-shooting-timeline%20idUSKCN0T31BS20151114#h8KRqimXftutLeR3.97>, dostęp: 20.07.2021.

⁷³ M. Brophy Marcus, *Injuries from Paris attacks will take long to heal*, CBS News, <https://www.cbsnews.com/news/injuries-from-paris-attacks-will-take-long-to-heal/>, dostęp: 20.07.2021.

⁷⁴ *Islamist terrorists attacks in the world 1979-2019*, FONDAPOL, 2019.

antyterrorystyczną. Jej regulacje są ostatnim bastionem w walce z nieokreślonym przeciwnikiem, jakim są terroryści. Ostatnie 10 lat na terenie Republiki Francuskiej wyraźnie ukazują, że służby bezpieczeństwa nie potrafiły sobie poradzić z narastającą ilością aktów terroru. Nowa ustawa zwalczająca terroryzm ma być krokiem naprzód w walce z niezidentyfikowanym przeciwnikiem. Kluczowe jest zbadanie przyczyny i warunków, jakie miały miejsce w kontekście zamachów z przeszłości. Powinno to być podstawą do podejmowanych czynności operacyjnych w przyszłości.

Zakaz zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej jest jednym ze sposobów na przeciwdziałanie zagrożeniom terrorystycznym. Niemożność identyfikacji osoby oraz określenia jej zamiarów, stanowi podstawę do podjęcia czynności operacyjnych przez służby bezpieczeństwa. Jest to również silnie związane z multireligijnym społeczeństwem zamieszkującym Republikę Francuską. Przenikanie się kultur i tradycji wymaga na mieszkańcach nieustannej współpracy w ramach egzystencji w jednym kraju. Jest to kluczowe, aby nie doszło do wojny domowej i obywatele nie żyli w ciągłym strachu, poruszając się po przestrzeni publicznej. Jeśli widzimy zamaskowaną postać, odczuwamy strach, co jest silnie umotywowane brakiem informacji o jej planach i zamiarach. Współcześnie po seriach zamachów w Europie, społeczeństwo tego regionu żyje w niepokoju. Zakrywanie twarzy prowadzi do negatywnych relacji i sporów między zwolennikami i przeciwnikami ustawy. Kluczowa w zrozumieniu problemu jest obopólna akceptacja. Społeczeństwo musi pogodzić się z czymś, czego nie można zmienić, uznać cechy postępowania za zgodne z oczekiwaniami rządu i części mieszkańców oraz zaakceptować obecnie panujące warunki, które pozwolą zamieszkiwać Republikę w obecnie panujących warunkach.

Zakaz zasłania twarzy w Europie

Francja była pierwszym krajem europejskim, które wprowadziło zakaz noszenia stroju zakrywającego twarz w miejscach publicznych, na mocy ustawy⁷⁵ stosowanej od kwietnia 2011 r. i zatwierdzonej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w 2014 roku. W pozostałych Państwach sytuacja prezentuje się następująco:

– **Austria:** od 2017 roku występuje ogólnokrajowy zakaz zasłaniania twarzy w przestrzeni publicznej. Osoby niestosujące się do wytycznych obciążone są grzywną w wysokości 150 euro. Dwa lata później zaakceptowano ustawę zakazującą noszenia w szkołach

⁷⁵ LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 *interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public*, JORF n°0237 du 12 octobre 2010 page 18344 texte n° 1, NOR: JUSX1011390L.

podstawowych „ideologicznie lub religijnie uwarunkowanego ubioru, który wiąże się z zakrywaniem głowy”⁷⁶;

– **Belgia:** pełna zasłona została zakazana w miejscach publicznych na mocy ustawy z 2011 r. Przepięstwo podlega karze grzywny i / lub pozbawienia wolności do siedmiu dni;

– **Bulgaria:** parlament we wrześniu 2016 r. przyjął ustawę zakazującą noszenia zasłony w miejscach publicznych, z wyjątkiem przyczyn zdrowotnych lub zawodowych;

– **Czechy:** dotychczas nie przyjęto przepisów regulujących noszenie islamskich okryć. Występują natomiast tzw. instytucjonalne zakazy, bezpośrednio związane z konkretnymi incydentami, m.in. domaganie się przez mieszkańców Teplic wydalania ze szkoły uczennicy noszącej *niqab* (2016) oraz podejmowanie działań zmierzających do wprowadzenia zakazu noszenia *niqabu*, oraz innych nakryć głowy w ww. miejscowości. Do pogłębienia się nastrojów antymuzułmańskich znacząco przyczynił się ostatni kryzys migracyjny, dyskusje na temat okryć przyciągają uwagę opinii publicznej. W lipcu 2017 roku wybuchł spór o zakaz noszenia w czeskim parku wodnym strojów kąpielowych zakrywających ciało, tzw. *burkini* ⁷⁷.

– **Dania:** w maju 2018 roku duński rząd przyjął ustawę zakazującą zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej. Złamanie zakazu skutkuje grzywną w wysokości 1000 koron. Wyjątek stanowią m.in. bale przebierańców oraz niskie temperatury, przy czym w gwohli policji będzie zadecydowanie, czy twarz danej osoby jest „zbyt zakryta”⁷⁸.

– **Holandia:** rząd holenderski w czerwcu 2018 roku zatwierdził wniosek ustawodawczy dot. częściowego zakazu noszenia odzieży zakrywającej całą twarz lub odsłaniającej wyłącznie oczy. Zakaz wprowadzono w 2019 roku i obowiązuje w środkach transportu publicznego, budynkach rządowych, szpitalach czy szkołach. Obejmuje on m.in. *burki*, *niqaby*; sprawy wykroczeń podlegają karze grzywny w wysokości 150 EUR⁷⁹. Jest to jednocześnie pierwsza regulacja dotycząca religijnego stroju na poziomie krajowym⁸⁰.

⁷⁶ P. Oltermann, *Austria approves headscarf ban in primary schools*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2019/may/16/austria-approves-headscarf-ban-in-primary-schools>, dostęp: 12.07.2021.

⁷⁷ Open Society Justice Initiative, *Restrictions on Muslim women's dress in the 28 EU Member States: Current law, recent legal developments, and the state of play*, 2018.

⁷⁸ M. Duncan, *Denmark bans wearing the burqa in public*, Politico, <https://www.politico.eu/article/denmark-burka-bans-in-public/>, dostęp: 22.07.2021.

⁷⁹ J. Guy, *The Netherlands has introduced a 'burqa ban' -- but its enforcement is in doubt*, CNN, <https://edition.cnn.com/2019/08/01/europe/netherlands-burqa-ban-scli-intl/index.html>, dostęp: 22.07.2021.

⁸⁰ Open Society Justice Initiative, *Restrictions on Muslim women's dress in the 28 EU Member States: Current law, recent legal developments, and the state of play*, 2018.

- **Norwegia:** od 2018 obowiązuje zakaz noszeni *burek* i *niqabów* w przedszkolach, szkołach i na uniwersytetach. Ustawa regulująca ubiór dotyczy uczniów, nauczycieli oraz pracowników świetlic i przedszkoli⁸¹.
- **Szwecja:** pomimo kilku prób⁸², Szwecja nie posiada przepisów zakazujących zakrywania twarzy. Dyskurs dot. islamskich nakryć zwrócił uwagę opinii publicznej w 2002 roku, gdy muzułmańskiej reporterce odmówiono awansu z powodu okrycia głowy. Kierownictwo szwedzkiej telewizji (SVT) powołało się na fakt, iż chusta na głowie „narusza bezstronny i neutralny wizerunek firmy”⁸³.
- **Włochy:** prawo z 1975 roku pozwala na utrzymywanie zasłoniętej twarzy. Sądy systematycznie odrzucały skargi organów miejskich, argumentując, że zasłona była bardziej tradycją niż chęcią ukrycia swojej tożsamości. Mimo wyroków (w tym zawierającego wyjątek dot. przymusu zdjęcia nakrycia na żądanie organów bezpieczeństwa publicznego), kilka włoskich miast (m.in. Novara, Treviso czy Drezzo) wydawały wprowadzające w błąd rozporządzenia. Zostały one jednak później unieważnione ze względu na kolizję z ustawą 152/1975.
- **Wielka Brytania:** pomimo prób ich wprowadzenia, na dzień dzisiejszy nie ma żadnych prawnych zakazów na poziomie krajowym dot. zasłaniania twarzy lub noszenia chust. Mają miejsce jednak indywidualne ograniczenia m.in. w publicznych placówkach zdrowotnych: w 2014 roku *The Telegraph* doniósł o 17 szpitalach, ustanawiających zakaz noszenia *niqabów* na tzw. „pierwszej linii”⁸⁴.
- **Szwajcaria:** w referendum przeprowadzonym w marcu 2021 roku, nieco ponad 51 proc. głosujących opowiedziało się za wprowadzeniem zakazu noszenia przez kobiety *burek* i *niqabów* w miejscach publicznych. Pełne zakrycie twarzy będzie dozwolone w miejscach przeznaczonych do modlitwy oraz podczas „rodzimych zwyczajów”, takich jak karnawał⁸⁵.
- **Rosja:** kraj ten stanowi szczególny przypadek, ponieważ jest to region na świecie, w którym występują zakazy oraz nakazy dotyczące ubioru, w zależności od terytorium. W Tatarstanie kobiety w zależności od swoich poglądów religijnych mają prawo do chodzenia z odkrytą bądź zakrytą głową w miejscach publicznych. W Czeczenii nie

⁸¹ *The Local NO, Norway bans burqa and niqab in schools*, <https://web.archive.org/web/20190713072525/https://www.thelocal.no/20180606/norway-bans-burqa-and-niqab-in-schools>, dostęp: 22.07.2021.

⁸² Open Society Justice Initiative, *Restrictions on Muslim women's dress in the 28 EU Member States: Current law, recent legal developments, and the state of play*, 2018.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ L. Donnelly, *Secret Ban on face veils for Staff at 17 hospitals*, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/nhs/10319264/Secret-ban-on-face-veils-for-staff-at-17-hospitals.html>, dostęp: 27.07.2021.

⁸⁵ BBC News, *Switzerland referendum: Voters support ban on face coverings in public*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-56314173>, dostęp 25.07.2021.

występują lokalne przepisy bezpośrednio nakazujące noszenia chust, jednakże w rzeczywistości od wielu lat aktywnie egzekwuje się normy dotyczące zachowania oraz stroju. W 2006 roku wprowadzony został kodeks ubioru. Ówczesny premier Ramzan Kadyrow stwierdził, że czeczeńskie kobiety nie powinny być widziane z włosami niezakrytymi chustą. Dwa lata później akcesoria stały się obowiązkowym elementem stroju urzędniczek, pracownic sektora publicznego oraz nauczycielek. Noszenie chust stanowi także warunek, który należy spełnić, by kobiety mogły wejść do budynków państwowych⁸⁶. Odwrotna sytuacja występuje w Mordowii i Stawropolu, regionach, w których występuje zakaz noszenia *hijabów* w szkołach oraz na uniwersytetach⁸⁷. W latach 2013-15 rozgorzała debata nt. przymusu noszenia chust w placówkach oświatowych. Przykładowo, Władimir Putin wielokrotnie wyrażał swoje poparcie wobec zakazu noszenia *hijabów*. „Nie ma w tym nic dobrego. W republikach opartych na etniczności są cechy etniczne. Jednak to nie jest cecha etniczna, lecz demonstracja znanego stosunku do religii. Nasz kraj, nawet jego muzułmańskie regiony, nigdy nie miały takiej tradycji”⁸⁸. W tym samym roku wprowadzono zakaz noszenia odzieży o charakterze religijnym na terenie Stawropolu. W przypadku Mordowii, sprawa ubioru trafiła do Sądu Najwyższego w 2015 roku, gdzie wymagania dotyczące stroju uczniowskiego zostały podtrzymane.

- **Polska:** uregulowano brak regulacji w kwestii ubioru kobiet. Co więcej, brakuje norm dotyczących symboli religijnych zakazanych w przestrzeni publicznej. Według właściwych przepisów Konstytucji RP, organy państwowe zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych (art. 25 ust. 2) oraz nakazują traktować w ten sam sposób wszystkie kościoły i związki wyznaniowe (art. 25 ust. 3)⁸⁹.

Obraz muzułmanów w Polsce

Mimo iż na terenie Polski nie obowiązuje zakaz zasłaniania twarzy, należałoby wspomnieć o sytuacji muzułmanów w kontekście problematyki Republiki Francuskiej. Po zamachu z 11 września 2001 roku TNS OBOP udostępnił dane przeprowadzonego badania dotyczącego skojarzeń Polaków ze słowem „Islam”. 66 proc. respondentów wskazało

⁸⁶ Y. Chulkovskaya, *Can you wear a hijab in Russia? And if so, where – and where not?*, https://www.rbth.com/politics_and_society/2016/10/19/can-you-wear-a-hijab-in-russia-and-if-so-where-and-where-not_640217, dostęp: 26.08.2021.

⁸⁷ BBC News, *The Islamic veil across Europe*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>, dostęp: 24.08.2021.

⁸⁸ Y. Chulkovskaya, *Can you wear a hijab in Russia? And if so, where – and where not?*, https://www.rbth.com/politics_and_society/2016/10/19/can-you-wear-a-hijab-in-russia-and-if-so-where-and-where-not_640217, dostęp: 24.08.2021.

⁸⁹ I. Gardzielik, *Obecność symboli religijnych w instytucji publicznej (Opinia 3/2016)*, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, ss. 5-9.

religię, 18 proc. – terroryzm, a 11 proc. – wojnę⁹⁰. Ataki oraz kolejne zamachy sprawiają, że strach przed islamem wzrasta. W dużej mierze kwestia negatywnego obrazu muzułmanów związana jest z retoryką polskiej prasy.

Na początku 2017 roku Obserwatorium Debaty Publicznej „Kultury Liberalnej” opublikowało raport, badający konkretne komunikaty medialne i ich wpływ na postrzeganie społeczności muzułmańskiej w Polsce. Jak wynika z raportu, w dużym stopniu sylwetki przedstawicieli wspólnoty utożsamiane były z uchodźcami przybywającymi do Unii Europejskiej. Za pośrednictwem gotowych zestawów słów, z których korzystano w sposób zamienny, oraz braku częstego uwzględnienia kontekstu sytuacyjnego, możliwe było stworzenie „zamazanego” obrazu muzułmanów. Wedle raportu najczęstszym pakietem słów związanym z negatywnym wizerunkiem był ten ukazujący społeczność jako radykalną i niebezpieczną: metafora fali, inwazji, wojny – tygodnik *Do Rzeczy*; „powstrzymać falę imigrantów” – *Newsweek*; „w lustrze uchodźców zobaczyliśmy naszą straszną twarz” – *Gazeta Wyborcza*⁹¹. Konsekwencją przekazywania tego rodzaju komunikatów, składających się na retorykę medialną, może znaleźć odzwierciedlenie w badaniach dot. nastawienia Polaków względem uchodźców, przeprowadzonych w 2017 roku. Większość społeczeństwa (60 proc.) stwierdziła, że duża liczba migrantów z krajów jak Syria czy Irak stanowi poważne zagrożenie, pomimo faktu, iż liczba osób ubiegających się o azyl w Polsce jest stosunkowo niewielka. W 2010 roku na terenie Polski liczba muzułmanów wyniosła mniej niż 10 tys., w 2016 – 10 tys., a w zależności od poszczególnych scenariuszy migracyjnych, predykcje dot. liczby migrantów muzułmańskich na 2050 rok wyglądają następująco: 10 tys. (scenariusz migracyjny „zero”), 50 tys. (umiarkowany scenariusz migracyjny) i 60 tys. (scenariusz wysokiej migracji)⁹².

Bardzo ważną kwestią jest to, że w Polsce żyje stosunkowo duża społeczność muzułmańska⁹³. Tatarzy z Bohonik i Kruszyńian przeszli długi proces asymilacji, zachowując pewne cechy kultury swych przodków i przyswajając wiele elementów miejscowej kultury. Wyznają oni islam, acz w zmienionej formie. Zmieniło się funkcjonowanie społeczności, np. nieprzestrzeganie pięciokrotnej modlitwy w ciągu dnia (salat), lecz przekładanie jej na jeden dzień, kiedy odmawiana jest łącznie za cały tydzień. Pielgrzymka do Mekki (hadżdż) jest uwarunkowana względami finansowymi

⁹⁰ E. Górską, *Europejska islamofobia a Muzułmanie w Polsce*, *Poliarchia* 1/2013, 2013, s.188.

⁹¹ Obserwatorium Debaty Publicznej „Kultury Liberalnej”, *Negatywny obraz Muzułmanów w polskiej prasie. Analiza wybranych przykładów z lat 2015-2016*, 2017.

⁹² Pew Research Centre, *Europe's Growing Muslim Population*, <https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>, dostęp: 02.08.2021.

⁹³ E. Górską, *Europejska Islamofobia a muzułmanie w Polsce*, „*Poliarchia*” 2013, nr 1, s. 187–191.

i zdrowotnymi. Pozostałe filary wiary są przeważnie przestrzegane. Podkreślane jest rygorystyczne wypełnianie postu w miesiącu ramadan. Oprócz tego tatarskie meczety w Bohonikach i Kruszyńnianach nie mają minaretów, skąd muezin nawoływałby wiernych na modlitwę; architektonicznie przypominają raczej wiejskie drewniane kościołki, co jest kolejnym wyrazem asymilacji. Tatarzy mimo przywiązania do swojej historii przyznają, że są Polakami i zarówno kultura arabska, jak i polska jest im bliska. Należy wskazać, że stopień ich asymilacji jest całkowity. Tatarzy, prawosławni i katolicy zapraszają się nawzajem na święta religijne, a w przypadku rodzin mieszanych wyznaniowo obchodzą często wspólnie święta obu religii. Jednocześnie stanowczo odcinają się oni od Państwa Islamskiego i działań terrorystycznych podejmowanych przez tę organizację, wskazując, że nie są to prawdziwi wyznawcy islamu, a terroryści⁹⁴.

Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej potępiła zamachy terrorystyczne, do których doszło w Paryżu. Organizacja wydała również specjalne oświadczenie, odwołując się do wartości islamu. Można w nim wyczytać, iż jest ona przeciwna tak nikczemnym działaniom wyznawców islamu, ponieważ są one przeciwne temu, co jest napisane w Koranie. Według przedstawiciela Ligi Muzułmańskiej w Polsce takie działania uderzają nie tylko w obywateli Europy, ale są również ciężarem dla funkcjonowania całej społeczności muzułmańskiej. W zamachach giną także wyznawcy Allaha, co wyraźnie pokazuje, że celem jest konkretne państwo na Starym Kontynencie, a nie chrześcijanie⁹⁵.

Zakaz zakrywania twarzy a obostrzenia epidemiczne

Od rozpoczęcia pandemii wywołanej przez koronawirusa SARS-CoV-2 pojawił się kolejny wątek w dyskusji o zakazie zakrywania twarzy – tym razem związany z maskami. Po ogłoszeniu, że w niektórych miejscach publicznych na terenie Republiki Francuskiej obligatoryjne będzie zasłanianie ust i nosa, rozgorzała na nowo debata dotycząca dyskryminacyjnego charakteru ustawy z 2011 roku, bowiem pomimo tymczasowego nakazu noszenia masek, zakaz noszenia islamskich nakryć nadal obowiązuje. I niezależnie od oświadczenia Ministra Spraw Wewnętrznych, że prawo nie zakazuje wprost *burki* czy *niqabu*, lecz całkowitego ukrywania twarzy w miejscach publicznych, duża część opinii publicznej postrzega to jako przejaw islamofobii.

⁹⁴ Zob. S. Cebula, *Tatarzy z Bohonik i Kruszyńnian. Tożsamość, asymilacja, współczesne wyzwania*, „Orientalia Christiana Cracoviensia” 2016, nr 8, s. 115–126.

⁹⁵ T. Michalczak, *Zamachy terrorystyczne w Europie – jak skutecznie prowadzić działania antyterrorystyczne w Polsce*, [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński, *Polska ustawa antyterrorystyczna – odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*. Szczytno 2016, s. 76.

Decyzja rządu dot. wprowadzenia obowiązkowych masek na twarz, przy jednoczesnej odmowie uchylecia zakazu noszenia muzułmańskich zasłon na twarz potwierdza przekonanie, że restrykcje mają ścisły związek z niechęcią państwa do włączenia widocznych muzułmanów do francuskiej tożsamości narodowej⁹⁶. A ponieważ aktualnie obywatele francuscy mogą uczestniczyć w życiu publicznym z zakrytymi twarzami, daje to jasny sygnał, że zakaz zasłon nie ma na celu ochrony wartości Republiki, ale promowanie zachowań nietolerujących mniejszości narodowych.

Podsumowanie

Pełna zasłona – obejmująca *burkę* i *niqab* (oraz *hijab* niepoprawnie noszony – na twarzy) – jest zakazana w miejscach publicznych we Francji od 11 października 2010 r. Dotyczy to zarówno ulic, transportu publicznego, sklepów, szpitali, administracji, jak i kina. W prawie jednak nie wspomniano wprost o islamie. Ustawa określa, iż: „nikt nie może nosić w miejscach publicznych ubrania przeznaczonego do ukrycia twarzy” w tym sensie, że takie praktyki „mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego i lekceważyć minimalne wymogi życia w społeczeństwie⁹⁷. Spoglądając na ilość osób wyznających wiarę muzułmańską we Francji, zauważymy ogromne poruszenie społeczne po wprowadzeniu zakazu „zakrywania twarzy”, które odbierane jest jako utrata kultury i tożsamości. Według ostatniej specjalnej publikacji *Eurobarometer 493: Discrimination In the EU* dot. dyskryminacji w Unii Europejskiej, populacja muzułmanów we Francji szacowana była w 2019 roku na 5 proc. (3 350 000)⁹⁸. Jednakże należy się spodziewać znaczących zmian w tym obszarze, w zależności od stopni migracji. Powołując się na raport *Pew Research Centre*, w 2016 roku Francja obok Niemiec była krajem z najwyższą odnotowaną liczbą ludności muzułmańskiej w całej Europie (5 720 000). Przewiduje się, że w zależności od poszczególnych projekcji migracyjnych liczba ta wzrośnie do 12,6 mln (scenariusz umiarkowany) do 2050 roku⁹⁹. Powyższe dane wskazują na to, że nacisk na egzekwowanie poszczególnych wartości jest niezbędny. W szczególności, gdy sytuacja dotyczy wielokulturowego kraju jakim jest Francja, która mocno akcentuje zasadę sekularyzmu. Jednak i tutaj występuje rozbieżność, ponieważ laickość we Francji ma dwa wymiary:

⁹⁶ R. Diallo, *Coronavirus exposed the real reasons behind France's 'burqa ban'*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/5/15/coronavirus-exposed-the-real-reasons-behind-frances-burqa-ban>, dostęp: 28.08.2021.

⁹⁷ Le Dauphine, *Voile intégral: qui l'autorise, qui l'interdit en Europe?*, <https://www.ledauphine.com/france-monde/2017/04/28/voile-integral-qui-l-autorise-qui-l-interdit-en-europe>, dostęp: 28.04.2021.

⁹⁸ Eurobarometer, *Discrimination in the European Union*, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>, dostęp: 17.05.2021.

⁹⁹ Pew Research Center, *Europe's Growing Muslim Population*, 2017, s.28.

pierwszy z nich utożsamia m.in. publiczną modlitwę, noszenie określonej odzieży i biżuterii oraz spożywanie konkretnych pokarmów w szkolnych stołówkach, jako przykłady naruszenia laickości. Drugi, wręcz przeciwnie, popiera finansowanie przez państwo szkół wyznaniowych, zachęcanie do dialogu między wyznaniem i swobodę wyrażania tożsamości religijnej, przy jednoczesnym respektowaniu pluralizmu religijnego. Pierwszą wersję postrzega przez pryzmat prawa międzynarodowego i konwencji praw człowieka – podkreślając, iż dochodzi do ich naruszenia¹⁰⁰.

Problematyka dotycząca implementowanej ustawy jest związana w dużej mierze z brakiem konsekwencji ze strony władz krajowych. Skutkiem braku jednoznacznego stanowiska, niejasności w aktach legislacyjnych, czy niekonsekwencji w egzekwowaniu przepisów, jest rozdźwięk pomiędzy chęcią utrzymania zasady sekularyzmu w pełni mocy a zachowaniami o charakterze dyskryminacyjnym. Wymienione w pracy przykłady jasno wskazują na wybiórczość w traktowaniu poszczególnych mieszkańców, co w żadnym stopniu nie pomaga w utrzymaniu charakteru wspólnoty na terenie kraju. Powoduje to natomiast niezadowolenie opinii publicznej, protesty, a nawet pogłębianie zachowań ksenofobicznych i ich normalizowanie. Jednym z przykładów był sprzeciw przeciwko zakazowi noszenia *burek*, *hijabów* i *niqabów*, który w 2014 roku trafił do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Jego autorką była kobieta pod pseudonimem S.A.S. – obywatelka Francji pochodzenia pakistańskiego. 1 lipca 2014 roku Trybunał w Strasburgu jednomyślnie nie dopuścił skargi o naruszenie artykułu 3. (o nieludzkim traktowaniu) ani 11. (o wolności stowarzyszeń i zgromadzeń) ani osobno, ani w kontekście artykułu 14. (o zakazie dyskryminacji) jednocześnie uznając, że nie doszło do naruszenia artykułu 8. i 9. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁰¹. Prawo wprowadzone we Francji (LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 *interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public*) po raz kolejny znalazło oparcie na kanwie prawa międzynarodowego. Mimo protestów i kontrowersji w wielu krajach, w których religią dominującą jest islam, utrzymano wyrok, który okazał się końcem walki o prawa człowieka w kontekście zakrywania twarzy w miejscach publicznych na terytorium Republiki Francuskiej.

Zarówno w przypadku roku 2010, tak dzisiaj Republika Francuska mierzy się z kolejnymi regulacjami – ustawą separatystyczną, która znacząco rozszerzy uprawnienia rządu i „ograniczy prawo do organizacji i istnienia muzułmanów jako ludzi, którzy wyznają

¹⁰⁰ A. Rattansi, *Multiculturalism: A Very Short Introduction*, 2011, s.46.

¹⁰¹ Hakeem Yusuf, *S.A.S v France: Supporting 'Living Together' or Forced Assimilation*, Birmingham Law School, s. 5.

wiarę islamską i są świadomi swoich praw obywatelskich”¹⁰². Wspomniany akt prawny jest problematyczny, ponieważ w jego wyniku muzułmanie nie będą mogli uczestniczyć w publicznych dyskusjach, ani wyrażać swoich opinii, co sprawi, że wszelkie zastrzeżenia dotyczące ingerencji państwa w sprawy wyznawców będą mogły zostać zignorowane.

Należy przy tym pamiętać, że żyjąc w demokratycznym i wolnym kraju, najwyższą wartością jest wzajemny szacunek. Pomimo tego, iż Republika Francuska oferuje wiele dóbr dla osób przyjeżdżających m.in. z Afryki Zachodniej i Bliskiego Wschodu – dotyczy to w szczególności przywilejów w pracy, w zakresie opieki zdrowotnej czy pomocy socjalnej – nadal ogromny problem stanowi właśnie brak poszanowania wobec wyznawców odmiennych religii. W dobie obaw pojawiających się ze względu na zamachy terrorystyczne, całe społeczeństwo odczuwa strach związany z nowymi zagrożeniami i zmianami. Dlatego też kluczowa jest rezygnacja z części swoich dóbr przez wyznawców wszystkich religii i kultur, na rzecz innych osób, celem spokojnej współegzystencji w jednym kraju. Wprowadzona ustawa jest mostem między regulacjami w zakresie praw człowieka a życiem w społeczeństwie, określającym zasady współżycia przy obecnych wyzwaniach, niejako wymuszając na obywatelach współpracę w ramach zamieszkiwania jednego kraju. Jest to forma umowy społecznej, która obowiązuje wszystkich przebywających w miejscach publicznych. Jeśli wyznawcy różnych religii i kultur chcą się czuć bezpiecznie w kraju zamieszkania, nie mogą oni w żaden sposób wywoływać strachu u innych, np. poprzez noszony ubiór. System pozbawiania wyłącznie jednej grupy wyznawców możliwości wyrażania swoich poglądów powinien zniknąć, a regulacje wdrażane przez francuskie władze muszą być w jednakowym stopniu egzekwowane. Nie możemy mówić o szacunku oraz współnocie w momencie, w którym głos części obywateli jest uciszany.

Akceptacja między społecznościami w Republice Francuskiej jest współcześnie jedynym rozwiązaniem problemu kultywowania religii przy jednoczesnym poszanowaniu ustalonych praw. Uszanowanie różnic umożliwi egzystencję w jednym bloku, mieście i kraju. Zrozumienie wynikające z respektowania dogmatów poszczególnych religii pozwoli na społeczną i socjologiczną współpracę w ramach zamieszkiwania określonych regionów. Szacunek do religii, która jest kultywowana przez innych, jest symbolem i, jednocześnie, demonstracją, że można przyjąć pozytywną postawę, dzięki której można uniknąć negatywnych zdarzeń, powodowanych przez piętnowanie lub narzucanie własnych wartości. Republika Francuska powinna prowadzić politykę związaną z akceptacją, która pozwoli, aby

¹⁰² A. Dogru, E. Taskin, *Muslims in France worried over controversial anti-separatism bil*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/muslims-in-france-worried-over-controversial-anti-separatism-bill/2313758>, dostęp: 29.08.2021.

różne społeczności zamieszkujące jeden kraj potrafiły ze sobą współżyć. Multietniczność jest obecnie największym wyzwaniem w XXI wieku. Francja i jej obywatele będą zobowiązani do znalezienia rozwiązania. Jeżeli sytuacja nie zostanie unormowana, można w przyszłości oczekiwać zaakceptowania swojego położenia przez społeczność muzułmańską, aż do momentu, w którym nastąpi rezygnacja z praw i wolności, bądź wybuchu wojny domowej.

Czynnik religijny będzie kluczowy dla rozwoju stosunków międzynarodowych w Europie i na świecie. Właściwie przeanalizowane zagrożenia i odpowiednio wczesne im przeciwdziałanie, ułatwi stworzenie podstawy do poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie multireligijnym.